

Laiva lumimyrskyssä

Uuden Suomettaren, Päivälehdän ja Vapaiden Lehtisten näkemyksiä ensimmäisestä
sortokaudesta

Poliittisen historian
kandidaatintutkielma

Laatija:
Emilia Alho

9.4.2025
Turku

Kandidaatintutkielma

Oppiaine: Poliittinen historia

Tekijä: Emilia Alho

Otsikko: Laiva lumimyrskyssä - *Uuden Suomettaren, Päivälehd*en ja *Vapaiden Lehtisten* näkemyksiä ensimmäisestä sortokaudesta

Sivumäärä: 47 sivua

Päivämäärä: 9.4.2025

Kandidaatintutkielmani aiheena on vuosien 1899–1905 sortokausi. Tuolloin suomalaiset jakaantuivat myöntyvyysspolitiikkaa kannattaneisiin vanhasuomalaisiin ja passiivista vastarintaa suosineisiin perustuslaillisiin, joista erkaantui myöhemmin vielä aktivistit omaksi ryhmäkseen. Tutkin, miten eri poliittikalijat näkyvät vanha- ja nuorsuomalaisten äänenkannattajissa Uudessa Suomettaressa ja Päivälehdessä sekä maanalaisessa perustuslaillisessa Vapaissa Lehtisissä (vuosina 1900–1901 Vapaita Sanoja). Lisäksi tarkastelen lehtikirjoitusten Venäjä-kuva.

Uusi Suometar säilyi myöntyväisyyden kannalla koko sortovuosien ajan ja julkaisi useita tekstejä, joissa kehoitettiin lopettamaan vastarinta. Päivälehti joutui olemaan hyvin varovainen sensuurin takia, mutta kannatti silti perustuslaillisuutta. Myös Vapaita Lehtisiä tuki vahvasti laillista vastarintaa, mutta sortokauden loppupuolella kirjoituksissa näkyy myös ymmärrystä aktivismia kohtaan.

Myöntyvyysspolitiikkaan se suhtautui hyvin negatiivisesti, ja syytti myöntyväisiä Venäjän etujen edistämisestä. Toisin kuin Uudessa Suomettaressa ja Päivälehdessä, Venäjä-kuva on Vapaissa Lehtisissä avoimen vihamielinen, minkä huomaa sen käyttämästä kielestä. Etenkin Uudessa Suomettaressa taas näkyy halu päästä sovintoon Venäjän kanssa ja saada takaisin entiset ajat, jolloin Suomea oli kohdeltu hyvin.

Avainsanat: sortokausi, ensimmäinen sortokausi, myöntyväisysspolitiikka, perustuslaillisuus, aktivismi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuskysymykset ja metodi	4
1.2	Alkuperäisaineisto ja aiempi tutkimus	7
2	“Yksi kansa, joka suree poljettua lakiaan” – Alun yksimielisyys	10
2.1	Helmikuun manifesti alkupisteenä	10
2.2	Kuin keväinen virrantulva – suuren adressin keräys	18
3	Myöntyväisyyden apostolit vastaan perustuslailliset - Kansa jakautuu	22
3.1	Yrjö-Koskisen kirje lähtölaukauksena eripuralle	22
3.2	Kutsunnat – laittomuus vai isänmaallinen velvollisuus?	25
4	Valo voittaa sittenkin pimeyden	34
4.1	Diktatuuriasetus	34
4.2	Bobrikovin murha ja sortokauden loppu	37
5	Johtopäätökset	43
	Lähdeluettelo	45

1 Johdanto

1.1 Tutkimuskysymykset ja metodi

Kandidaatintutkielmani aiheena on ensimmäinen sortokausi, joka sijoittuu vuosiin 1899–1905. Päätin rajata toisen sortokauden (1909–1917) tutkielmasta pois, jotta siitä ei tulisi liian laajaa. Sortovuosina Venäjän keisarikunta harjoitti niin kutsuttua ”yhtenäistämispolitiikkaa” Suomea kohtaan, pyrkien liittämään suuriruhtinaskunnan tiukemmin itseensä. Ensimmäisen sortokauden katsotaan alkaneen Nikolai II:n antamasta helmikuun manifestista, jota pidettiin Suomessa valtiokaappauksena ja yrityksenä syrjäyttää maan perustuslait. On tosin totta, että tutkijoiden keskuudessa on ollut jonkin verran erimielisyyttä siitä, voiko aikakautta kutsua sortovuosiksi vai oliko kyseessä vain Venäjän hallinnollinen uudistus,¹ mutta käytän tutkielmassa kuitenkin termiä ”sortokausi”, sillä se on yleisesti käytössä ja esiintyy myös tutkimuskirjallisuudessa.

Venäläistämispolitiikka herätti muutenkin suurta suuttumusta suomalaisissa, jotka olivat aiemmin olleet uskollisia keisarin alamaisia ja tyytyväisiä autonomiseen asemaansa Venäjän vallan alla. Suomessa oli ajateltu, että keisari oli ”Suomen erikoisaseman paras takuumies” – itsevaltiaana hän saattoi antaa maalle kohtelun, joka ei olisi tullut kysymykseen, jos vallassa olisi ollut esimerkiksi Venäjän aristokraatit. Voisi sanoa, että suomalaisten lojaalisuus Venäjää ja keisaria kohtaan oli yhdistelmä poliittista valtioviisautta ja toisaalta myös aitoa tunnetta.²

Tuon ajan ihmisten asennetta kuvastaakin hyvin vapaaherra Lars Gabriel von Haartmanin toteamus 1850-luvulla: ”Uskoni on ollut ja on yhä, että isänmaani onni on kuulua Venäjälle, ja taistelen nyt ja elämäni loppuun saakka kaikkea sellaista enemmän tai vähemmän salattua toimintaa vastaan, joka pyrkii horjuttamaan yleisen mielipiteen luottamusta ja lojaalisuutta Venäjää kohtaan.”³ Nykysuomalaisesta tämä tuntuu varmasti oudolta – Osmo Jussilan sanoin meillä on usein tapana katsoa 1800-lukua ”joulukuun kuudennen päivän tirkistysaukosta”, eli nähdä koko aikakausi suomalaisten itsenäistymispyrkimysten kautta. Joka tapauksessa von Haartman ei kuitenkaan ollut yksin mielipiteensä kanssa tuohon aikaan. Moni ajatteli, että

¹ Maijala 2017, 24.

² Engman 2009, 183.

³ Kalleinen 2002.

suuri ja mahtava Venäjä voisi parhaiten taata Suomen turvallisuuden, ja vain hyvin harva piti itsenäisyyttä realistisena mahdollisuutena.

Suomalaisilla ja venäläisillä oli kuitenkin 1800-luvun kuluessa erimielisyyksiä Suomen asemasta, mikä johti vuosisadan loppupuolella konfliktiin. Suomalaisten näkemyksen mukaan Porvoossa 1809 oli Suomen ja Venäjän välille tehty valtiosopimus. Suomi oli erillinen valtio, vaikkakaan ei suvereeni sellainen, joka oli ainoastaan reaaliunionissa Venäjän kanssa. Suuriruhtinaskunta oli siis *sui generis* eli oma tapauksensa valtakunnan sisällä.

Eräänlaisena Suomen valtio-opin luojana voidaan pitää Israel Hwasseria, joka kehitteli 1830–40-luvuilla uuden ajatuksen, jonka mukaan Suomi oli 1809 muuttunut Ruotsin maakunnasta perustuslailliseksi valtioksi ja tehnyt erillisrauhan Venäjän kanssa. Perustuslakeina olivat Ruotsin vuoden 1772 hallitusmuoto ja vakuuskirja vuodelta 1789, jotka keisari oli vahvistanut. Tämän jälkeen oikeustieteen professori J.J. Nordström lisäsi oppiin vielä näkemyksen unionista Venäjän kanssa. Idea Suomesta omana valtioon tuli suuren yleisön tietoon 1860-luvun myötä.⁴

Suomalaisilla oli siis länsimaisiin oikeuskäsityksiin pohjautuvat omat tulkintansa maan erikoisasemasta. Nämä tulkinnat herättivät suuttumusta Venäjällä, sillä siellä ei jaettu käsitystä perustuslaeista, jotka olisivat muiden lakien yläpuolella tai muuten rajoittaisivat keisarin valtaa. Erityisesti puheet Suomesta omana valtioon ja Suomen ja Venäjän välisestä ”unionista” ärsyttivät venäläisiä, jotka syyttivät suomalaisia ”separatismista.” Vastineeksi suomalaisten tulkinnoille julkaistiin vuonna 1887 K. Ordinin teos ”Suomen valloitus.” Sen keskeisenä väitteenä oli, että itsevaltaisessa Venäjän valtakunnassa ei voinut olla perustuslaillisesti hallittua osaa, vaan Suomella oli ainoastaan paikallinen autonomia. Tähän käsitykseen yhtyivät myös useat venäläiset valtio-oikeuden edustajat, joiden mukaan Suomi omine perustuslakeineen ei soveltunut Venäjän valtakuntarakenteeseen.⁵

Tilannetta pahensi se, että samaan aikaan kun oppi Suomesta erillisenä valtiona levisi, myös Venäjällä vaikutti nationalismi etenkin Puolan kapinan jälkeen 1860-luvulta lähtien. Eräissä venäläisissä piireissä haluttiin korostaa valtakunnan yhtenäisyyttä, mikä taas osaltaan nostatti epäluuloa ei-venäläisiä vähemmistökansallisuuksia kohtaan. Venäläisyys ja vuosien 1877–78 Turkin sodan myötä nationalismiin liitetty kreikkalaiskatolisuus alettiin nähdä takeena

⁴ Jussila, Hentilä, Nevakivi 2000, 41.

⁵ Paasivirta 1978, 312.

väestön luotettavuudesta. Muita kansallisuuksia pidettiin siis heikkouden ilmentymänä, jotka aiheuttivat myös poliittista epävarmuutta. Venäläiseen nationalismiin kuului lisäksi itsevaltainen hallintojärjestelmä, jonka katsottiin olevan venäläinen perinne ja siten länsimaalaisuuden vastakohta. Tämän itsevaltiuden kannalta ongelmallisia olivat ei-venäläisten kansallisuuksien, kuten suomalaisten, erioikeudet, joihin venäläiset nationalistit suhtautuivat hyvin kielteisesti ja vaativat niiden poistamista.⁶ Monikansallista valtakuntaa haluttiinkin 1800-luvun loppua kohti yhtenäistää, mikä johti myös lainsäädännön kiristämiseen ja muihin venäläistämistoimiin Suomessa. Tähän ei mitenkään sopinut ajatus siitä, että Suomi olisi oma valtionsa, vaan ennemminkin sen tulisi olla yksi Venäjän provinseista.⁷ Näkemysten yhteentörmäys oli siis melko lailla väistämätöntä.

Suomalaisten sopimustulkinnan vuoksi sortovuosien tapahtumat ja helmikuun manifesti eli yleisvaltakunnallisen lainsäädännön ulottaminen Suomeen nähtiin petoksena ja keisarin valarikkona. Etenkin aluksi venäläistämistoimia vastustettiin yksimielisesti, mutta melko pian kansa kuitenkin jakautui eri linjojen kannattajiin. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen johtamat vanhasuomalaiset olivat myöntyvyyspolitiikan kannalla – ajatuksena oli, että jos annetaan periksi vähemmän tärkeissä asioissa, voidaan estää maan täydellinen venäläistäminen. Nuorsuomalaisista monet taas eivät hyväksyneet myöntyväisyyttä ja suosivat passiivista vastarintaa, kieltäytyen noudattamasta laittomia lakeja. Nuorsuomalaisten voidaan sanoa edustaneen perustuslaillisuutta yhdessä Ruotsalaisen puolueen kanssa. Kolmas tällainen ryhmä oli lisäksi perustuslaillisista myöhemmin erkaantuneet aktivistit, jotka eivät kaihtaneet väkivaltaa vastustaessaan sortoa.⁸ Heidän mielestään perustuslailliset olivat liian myöntyväisiä Venäjää kohtaan.

Tarkoitukseni on vertailla sitä, miten eri poliittikalimat näkyvät tuon ajan lehtikirjoituksissa. Mitä ja miten eri lehdet kirjoittavat sortokauden tapahtumista ja mitä eroja niiden suhtautumisessa on? Lisäksi tarkastelen kirjoitusten Venäjä-kuvaa. Metodina käytän tutkielmassa historiantutkimuksellista päättelyä ja kvalitatiivista eli laadullista sisällönanalyysia. Historiantutkimuksellisesta päättelystä on kirjoittanut Päivi Seppälä, jonka mukaan ”historiantutkimus on kauttaaltaan kausaalisen selityksellisen järkeilyn läpäisemää.”⁹ Kausaalista päättelyä ja selittämistä ei tarvita ainoastaan kysyttäessä, miksi tai miten jotain

⁶ Paasivirta 1978, 307–309.

⁷ Jussila, Hentilä, Nevakivi 2000, 42.

⁸ Hänninen 2023, 46–48.

⁹ Seppälä 2018, 200.

tapahtui, vaan myös valittaessa, mitkä aineiston avulla päätellyistä historiallisista tapahtumista otetaan mukaan lopulliseen tutkimukseen.

Laadullisessa sisällönanalyysissä on taas tarkoitus kuvata sanallisesti aineistojen sisältöä ja etsiä niistä vastauksia tutkimuskysymyksiin. Pertti Alasuutarin mukaan laadullinen analyysi koostuu kahdesta vaiheesta: havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Havaintojen pelkistämisessä aineistoa tarkastellaan kiinnittäen huomiota siihen, mikä on teoreettisen viitekehyksen ja kysymyksenasettelun kannalta olennaista. Sitten havainnot yhdistetään etsimällä niistä yhteinen piirre tai muotoilemalla sääntö, joka pätee koko aineistoon. Arvoituksen ratkaiseminen merkitsee sitä, että aineiston tarjoamien johtolankojen ja vihjeiden avulla tehdään merkitystulkinta tutkimusaiheesta.¹⁰

1.2 Alkuperäisaineisto ja aiempi tutkimus

Alkuperäisaineistona minulla on useampi eri lehti: vanhasuomalaisen *Uusi Suometar*, nuorsuomalaisen *Päivälehti* ja lisäksi *Vapaita Lehtisiä*, joka oli jatkoa vuosina 1900–1901 ilmestyneelle *Vapaita Sanoja* -lehdelle. Koska *Päivälehti* lakkautettiin vuonna 1904, käytän myös yhtä sen seuraajan Helsingin Sanomien artikkeleita käsitellessäni ensimmäisen sortokauden loppuvaiheita. Kaikki käyttämäni lehtiaineistot löytyvät Kansalliskirjaston digikirjastosta.

Uusi Suometar oli alkanut ilmestyä vuonna 1869,¹¹ ja 1900-luvulle tultaessa se oli vakiinnuttanut asemansa Suomalaisen Puolueen eli vanhasuomalaisen päälehtenä siinä määrin, että vanhasuomalaisia alettiin yleisesti kutsua ”suomettelaisiksi” lehden mukaan.¹² Kuten todettu, Venäjä-politiikassa se kannatti myöntöväisyyttä, ja suuriruhtinaskunnan sisäisissä asioissa konservatismia. Uuden Suometaren johtokunnasta monet olivat vahvasti kristittyjä, mikä näkyi myös arvoissa. 1880-luvun uudet aatteet ja esimerkiksi luonnontieteellinen maailmankatsomus ei näihin arvoihin sopinut.¹³

Päivälehti oli perustettu vasta kaksikymmentä vuotta myöhemmin, vuonna 1889. Sen taustalla oli 1880-luvulla tapahtunut Suomalaisen Puolueen jakautuminen vanha- ja nuorsuomalaiseen

¹⁰ Alasuutari 2011, 39–44.

¹¹ Vesikansa 1997, 80.

¹² Vesikansa 1997, 123.

¹³ Vesikansa 1997, 107.

siipeen. Tämä vaikutti myös lehdistöön ja johti sen pirstoutumiseen - lopulta lähes joka kaupungissa olikin sekä vanha- että nuorsuomalainen lehti.¹⁴ Nuorsuomalaiset olivat saaneet vaikutteita eurooppalaisesta liberalismista, ja niinpä Päivälehti olikin kilpailijaansa Uutta Suometarta vapaamielisempi. ”Nuorten” poliittiseen peruslinjaan kuului etenkin työväestön asema, äänioikeuskysymys, sukupuolten välinen tasa-arvo ja uskonnollinen suvaitsevaisuus, mikä näkyi myös Päivälehdessä vuonna 1894 julkaisemassa ohjelmassa.¹⁵ Päivälehdellä oli etenkin sortovuosina huomattavasti hankaluuksia sensuurin kanssa. Lehdet tarkastettiin ennen julkaisemista, ja sensori saattoi kieltää jonkin kirjoituksen tai sen osan, jolloin se piti korjata tai poistaa tai sitten oli vedottava painoasiain ylihallitukseen – tätä menettelyä tosin harvemmin valittiin, sillä se olisi viivästyttänyt huomattavasti lehden julkaisua.¹⁶ Päivälehti käytti sensuuria kiertääkseen usein runoja ja vertauskuvia, mikä vaati lukijoilta taitoa lukea tekstejä rivien välistä.

Vapaita Lehtisiä taas oli maanalainen perustuslaillisten lehti, jossa arvosteltiin avoimesti Venäjän hallintoa ja etenkin Suomen kenraalikuvernööri Bobrikovia. Se pystyi ottamaan vapaammin asioihin kantaa ja käyttämään huomattavasti radikaalimpaa kieltä kuin muut lehdet. Tämä tekeekin osaltaan vertailusta mielenkiintoista ja hedelmällistä. Kuten jo mainitsin, Vapaita Lehtisiä oli jatkoa 1900–1901 ilmestyneelle Vapaita Sanoja -lehdelle, jota käytän myös tutkielmassa käsitellessäni näitä vuosia. Vapaita Sanoja oli lähes identtinen aktivisti Konni Zilliacus vanhemman perustaman ruotsinkielisen version Fria Ordin kanssa. Lehteä painettiin Tukholmassa, josta sitä kuljetettiin Suomeen salaa venäläisiltä viranomaisilta. Vuodesta 1902 alkaen myös Vapaita Lehtisiä painettiin Tukholmassa, kun sen painattamisesta Suomessa oli tullut liian vaikeaa. Vapaiden Lehtisten päätoimittaja oli vuoteen 1903 asti Eero Erkko, ja toimitus tapahtui Päivälehdessä toimituksesta käsin. Erkon jälkeen päätoimittajaksi tuli Pekka Brofeldt ja sitten Mauno Rosendal.¹⁷ Vapaita Sanoja ja Vapaita Lehtisiä ilmestyivät muutaman kerran kuukaudessa eli huomattavasti harvemmin kuin Uusi Suometar ja Päivälehti, joita julkaistiin lähes päivittäin.

Koska sortovuosista on ehtinyt kulua huomattavasti aikaa, löytyy tutkimusta melko paljon. Tärkein käyttämäni teos on Minna Maijalan *Kultakauden maanalainen vastarinta: sortokauden taisto isänmaan ja sananvapauden puolesta* (2017). Hän on siinä jo käsitellyt

¹⁴ Vesikansa 1997, 108–110.

¹⁵ Leino-Kaukiainen 1988, 462.

¹⁶ Leino-Kaukiainen 1988, 554.

¹⁷ Maijala 2017, 245.

joitain lehtikirjoituksia ensimmäisen sortokauden ajalta, mutta tässä tutkielmassa käyn niitä läpi laajemmin ja vertailevammin. Päiviö Tommilan toimittama kirja *Venäläinen sortokausi Suomessa* (1960) on jo iäkäs, mutta antaa silti hyvän kuvan ajan tapahtumista ja ideologioista. Näiden lisäksi käytän tutkielmassani myös Tuomo Polvisen kirjoittamaa teosta *Valtakunta ja rajamaa – N.I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904* (1985). Venäjä-kuvan tarkastelemisessa taas auttaa Timo Vihavaisen toimittama *Venäjän kahdet kasvot: Venäjäkuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä* (2004).¹⁸

Jaan tutkielman kolmeen eri päälukuun, joissa jokaisessa käsittelen sortokauden eri vaihetta. Ensimmäiseksi tarkastelen vuotta 1899, jolloin suomalaiset olivat vielä suhteellisen yksimielisiä venäläistämispoliitikan vastustamisessa. Tässä luvussa käytän aineistona vain Uutta Suometarta ja Päivälehteä, sillä Vapaita Sanoja alkoi ilmestyä vasta seuraavana vuonna 1900. Seuraavassa luvussa käyn läpi kansan jakautumista myöntövyyspolitiikan ja passiivisen vastarinnan kannattajiin. Tämän jälkeen käsittelen lehtien suhtautumista Bobrikovin laajennettuihin valtaoikeuksiin, hänen murhaansa sekä ensimmäisen sortokauden päättymiseen. Lopuksi teen vielä johtopäätökset.

¹⁸ Maijala 2017; Tommila 1960; Polvinen 1985; Vihavainen 2004.

2 “Yksi kansa, joka suree poljettua lakiaan” – Alun yksimielisyys

2.1 Helmikuun manifesti alkupisteenä

Jo ennen helmikuun manifestia oli saatu merkkejä Venäjän kiristyneestä suhtautumisesta Suomeen. Edellisenä vuonna Nikolai Bobrikov oli nimitetty Suomen kenraalikuvernööriksi ja heti saapuessaan hän piti puheen, jossa hän kutsui Suomea venäläiseksi rajamaaksi. Bobrikov sanoi myös ”Venäjän olevan yksi ja jakamaton ja että oli olemassa vain yksi alamaisuus ja yksi rakkaus yhteiseen Venäjä-isänmaahan.”¹⁹ Tämänkaltainen puhe herätti suurta huolta ja suuttumusta suomalaisissa.

Esimakua tulevasta antoi myös ehdotus uudesta asevelvollisuuslaista, joka oli annettu senaatille kesällä 1898.²⁰ Suomi oli saanut oman armeijansa aiemman, vuoden 1878 lain myötä – sen mukaan kaikki suomalaiset miehet olivat asevelvollisia vuodesta 1881 eteenpäin.²¹ Suomen omien sotajoukkojen lisäksi maassa toimi myös venäläisiä osastoja (ns. Suomenmaalaisia yksiköitä).²² Nyt tarkoituksena kuitenkin oli, että Suomen asevoimat yhdistettäisiin Venäjän armeijaan. Venäjän sotaministeri Kuropatkin näki tämän vain alkuna Suomen kokonaisvaltaiselle yhdistämiselle Venäjään. Venäjän armeijassa suomalaiset nuoret miehet oppisivat puhumaan venäjää ja heistä tulisi siten ”kunnon venäläisiä.”²³

Uusi Suometar käsittelee asevelvollisuuskysymystä uudenvuodenpäivänä 1899, käydessään läpi mennyttä vuotta. Lehti mainitsee kansan odottavan huolestuneena tulevia tapahtumia – sen mukaan Suomen sotalaitoksen perustusten muuttaminen osuisi koko yhteiskunnan ytimiin. Venäjä-kuva on kuitenkin yhä positiivinen: lehti kutsuu Venäjää maailman mahtavimmaksi valtakunnaksi, johon yhdistettynä Suomi on saanut nauttia miltei vuosisadan lähes katkeamatonta rauhaa. Niinpä syvästi kiitollisina suomalaiset ovatkin voimiensa mukaan ottaneet osaa Venäjän valtakunnan suojelemiseen ja turvaamiseen.²⁴ Vaikka lehti haluaakin vedota Suomen omien asevoimien puolesta, tekstistä paistaa läpi uskollisuus

¹⁹ Tommila 1999, 46.

²⁰ Maijala 2017, 19.

²¹ ”Kutsuntaluettelot”. Arkistojen portti -sivusto. <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-oppaat/kutsuntaluettelot> [luettu 18.4.2025]

²² ”Palvelus armeijassa”. Arkistojen portti -sivusto. <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-oppaat/palvelus-armeijassa> [luettu 18.4.2025]

²³ Tommila 1999, 47.

²⁴ *Uusi Suometar* 1.1.1899, ”Mennyt vuosi”.

Venäjää kohtaan, mikä olikin erityisen tyypillistä vanhasuomalaisille,²⁵ joiden äänenkannattaja Uusi Suometar oli.

Päivälehti otti kantaa vertauskuvallisemmin ja 6.1.1899 se julkaisi Juhani Ahon kirjoituksen ”Laiva lumimyrskyssä.”²⁶ Juhani Aho kuului Päivälehdessä perustajiin²⁷ ja oli myös yksi ajan merkittävimmistä kirjailijoista. Kirjoituksessaan hän vertasi Suomea kuvainnollisesti lumimyrskyssä seilaavaan laivaan. Luotsin pitäisi tuntea reitti, mutta nyt hän ei tunnista yhtäkään kiveä tai kalliota, ja maat ovat myös outoja muodoltaan. Aivan kuten tarinan laiva, oli myös Suomi joutunut omaan myrskyynsä, josta selviäminen ei ollut mitenkään varmaa. Aho selvästikin ounasteli vaikeita aikoja tulevien valtiopäivien myötä, jossa olisi tarkoitus käsitellä asevelvollisuuskysymystä. Oli jo käynyt selväksi, että säädöt suhtautuivat ehdotukseen negatiivisesti, mutta ei tiedetty, onnistuttaisiinko se torjumaan.²⁸ Toisaalta Päivälehdessä julkaistua tarinaa luo myös pientä toivoa: se päättyy siihen, kun taivas kirkastuu pilvien lomasta pilkottaa yksinäinen tähti. Ehkä siis Aho ei kaikesta huolimatta nähnyt Suomenkaan tilannetta täysin toivottomana.

Valtiopäivät avattiin lopulta 24.1.1899. Suomalaisten pelot kasvoivat entisestään, kun kenraalikuvernööri Bobrikov luki keisarin avajaispuheen: ”Erottamattomasti yhdistettynä Keisarikuntaan ja koko Venäjän Valtakunnan suojan ja turvan alaisena Suomenmaa ei tarvitse Venäjän armeijasta erillään olevaa sotaväkeä.” Sekä Uusi Suometar että Päivälehti julkaisivat tämän puheen etusivuillaan seuraavana päivänä. Suomen perustuslain mukaan ei kuitenkaan ollut mahdollista säätää uusia lakeja ilman valtiopäivien päätöstä, joten säädöt voisivat vielä kumota lakiehdotuksen.²⁹

Käsittely oli vielä täysin kesken, kun helmikuun 15. päivänä Bobrikov toi senaatille keisari Nikolai II:n antaman julistuskirjan eli manifestin, jonka mukaan Suomea koskevat yleisvaltakunnalliset lait säätäisi nyt Venäjän valioneuvosto. Venäjällä oli pelätty, että Suomen valtiopäivät hylkäisivät esityksen uudesta asevelvollisuuslaista, ja se haluttiin saada läpi säätyjen kannasta riippumatta.³⁰ Paikallisia asioita koskevien lakien antaminen säilyisi kuitenkin edelleen Suomen senaatin ja valtiopäivien tehtävänä, mutta Venäjällä olisi tosin

²⁵ Kalleinen 2004, 52.

²⁶ *Päivälehti* 6.1.1899, ”Laiva lumimyrskyssä”.

²⁷ Vesikansa 1997, 113.

²⁸ Maijala 2017, 19–20.

²⁹ Maijala 2017, 20.

³⁰ Tuominen 1960, 52.

oikeus määritellä, mikä lait ovat yleisvaltakunnallisia ja mitkä paikallisia. Säädöillä olisi enää vain oikeus antaa lausuntoja suurruhtinaskuntaa koskevista laeista silloin, kun se nähtiin tarpeelliseksi. Senaatti ei ollut varma siitä, tulisiko manifestia ainakaan vielä antaa kansan tietoon, ja saivat lopulta lykättyä sen julkaisemista Bobrikovin vaatimuksista huolimatta. Tässä vaiheessa uskottiin yleisesti, että keisaria oli johdettu harhaan, eikä tämä oikeasti tahtonut loukata uskollisten suomalaisten asemaa.³¹

Tieto manifestista ei kauaa pysynyt salassa, vaan levisi kansan keskuudessa nopeasti. Virallista tietoa ei kuitenkaan ollut vielä tullut, ja etenkin lehtien kirjoittelua valvottiin tiukasti.³² Seuraavana päivänä 16. helmikuuta sekä Uudessa Suomettaressa että Päivälehdessä oli ainoastaan pieni maininta siitä, että Bobrikov oli palanut Pietarista. Manifestia ei kuitenkaan mainittu sanallakaan. 17.2. Uusi Suometar julkaisi kirjoituksen otsikolla ”Suomen autonomia”, josta jouduttiin kuitenkin poistamaan loppupuoli. Kirjoituksessa näkyy selvästi negatiivinen asenne Venäjän lehdistöä kohtaan, joiden kirjoitukset ovat Uuden Suomettaren mielestä ”vihana ja katkeran mielen synnyttämiä.” Lehden mukaan ne esittävät Suomen olot ”kierolla tavalla” ja ovat ottaneet tehtäväkseen istuttaa venäläisiin epäluuloa ja vihaa Suomea kohtaan.

Vaikka Venäjän lehdistöön ei ole luottamista, Uusi Suometar haluaa kuitenkin uskoa Venäjän kansan oikeudentuntoon ja lupauksiin siitä, että tavoitteena ei ole Suomen autonomian täydellinen hävittäminen. Lehti huomauttaa, että suomalaiset eivät ole koskaan kieltäneet sellaisten yhteisten lakien tarpeellisuutta, jotka keisarikunnan ja Suomen yhteys välttämättä vaatii, ja ovat olleet kiitollisia siitä, että Venäjä on osoittanut hyvántahtoisuutta ottamalla huomioon Suomen erityistarpeet esimerkiksi kauppasopimuksissa. Vaikuttaa siltä, että lehti ajattelee, että suomalaisten kiitollisuudenosoituksista huolimatta Venäjälle ei nyt riitä mikään, vaan vaatii aina vain lisää esimerkiksi nyt asevelvollisuuden suhteen. Kuva Venäjästä on kuitenkin edelleen suhteellisen myönteinen, vaikka samaa ei voi sanoa venäläisestä lehdistöstä. Uusi Suometar kuitenkin uskoo, että lehdistö ei edusta useimpien venäläisten lukijoiden mielipiteitä Suomen suhteen.³³

Myös Päivälehti yritti samana päivänä ottaa kantaa, mutta joutui mitä ilmeisemmin poistamaan kirjoituksensa: ”Painoeste kohtasi tämänpäiväistä Päivälehteä, joka pääsi

³¹ Maijala 2017, 20–21.

³² Maijala 2017, 31.

³³ *Uusi Suometar* 17.2.1899, ”Suomen autonomia”.

ilmestymään vasta sitten kun painoylihallitus oli pyyhkinyt pois johtavan kirjoituksen ja erään uutisen.” Seuraavana päivänä Päivälehti julkaisi kuitenkin Eino Leinon runon ”Helsinki sumussa”, jossa kuvastuu tuon ajan raskas ja pelokas ilmapiiri. Suomenlahdelta saapuu sumu, joka peittää koko kaupungin ja sulkee suun ja keuhkot – ”tullut turman on ja taudin aika.” Ihmiset ovat voimattomia, mutta synkkyuden keskellä seisoo kuitenkin edesmenneen keisari Aleksanteri II:n patsas:

Eipäs! Onpa muutakin! Kas, vielä
 patsas seisoo Aleksander toisen,
 seisoo sumun kesken keisar’vainaa
 kansan lempimänä, kaipaamana.
 Katso, oikeuden jalopeuran
 silmä kirkas sumun halki säihkyy,
 vielä leyhyy rauhan palmulehvä,
 lyyra helkkää sekä sirppi suihkii –
 kaikki Suomen, kaikki kansan eestä.³⁴

Tämä toivonpilkahdus kestää kuitenkin vain pienen hetken, ja päättyy siihen, kun ilmeisesti venäläinen asejoukko tulee paikalle. Heidän poistuessaan kaikki on taas ennallaan, ja lopulta Aleksanteri II:n patsaskin peittyi näkyvistä.

Aleksanteri II oli tosiaan ”kansan lempimä” keisari, jonka valtakautta suomalaiset muistivat erityisen hyvällä. Tuolloin Suomi oli saanut oman rahansa, oli säädetty laki suomen kielen asemasta, vuonna 1863 oli aloitettu uudelleen valtiopäivätoiminta ja niin edelleen. Tosin hänen aikansa autuutta myös liioiteltiin: tosiasiaa hänkin oli rajoittanut sananvapautta ja kansallisten symbolien käyttöä Suomessa.³⁵ Etenkin sortovuosina hänestä tuli kuitenkin idealisoitu keisari, jonka aikaan haluttiin palata takaisin. Suosittu mielenosoituskeino oli tuolloin Aleksanterin patsaan kukittaminen. Venäläisten viranomaisten oli vaikea avoimesti puuttua siihen, sillä eiväthän he voineet kieltää osoittamasta edesmenneelle keisarille arvostusta.

Minna Maijalan mukaan runo on hyvä esimerkki ”allegorisen runouden poliittisesta ilmaisuvoimasta ja herättää kysymyksen, osasiko sensuuriviranomainen ylipäättään

³⁴ *Päivälehti* 18.2.1899, ”Helsinki sumussa”.

³⁵ Maijala 2017, 52.

symboliikkaa.”³⁶ Tähän voi yhtyä – on tosiaan erikoista, että tämänkaltainen runo on päässyt tarkastuksesta läpi. Symboliikka on melkoisen selkeää, ja moni lehden lukijoista varmasti ymmärsi sen viestin.

Saman päivän Päivälehdessä julkaistiin myös J.H. Erkon runo ”Viirimme.” Se kuvaa, kuinka perustuslaki on kuin viiri, joka on syöplynyt suomalaisten vereen. Vaikka se riistettäisiin – kuten tuolloin oli tapahtumassa – jäisi sen henki ihmisten rintoihin. Runo luo uskoa tulevaan: vaikka mitä tapahtuisi, tulee uusi sukupolvi, joka nostaisi ”viirin” jälleen liehumaan.³⁷ Teksti kuvastaa hyvin, mikä merkitys perustuslailla oli suomalaisille – sitä pidettiin yleisesti jonkinlaisena symbolisena kansallisen vapauden takaajana.³⁸ Lakikirja näkyy myös Edvard Iston kuuluisassa Hyökkäys-maalauksessa, jossa Venäjän kaksipäinen kotka yrittää repiä sitä Suomi-neidon otteesta. Sortovuosina tuon maalauksen jäljennöksiä löytyikin lähes jokaisesta kodista.³⁹

Manifesti julkistettiin lopulta virallisissa lehdissä jo 18. helmikuuta. Seuraavana päivänä sekä Uusi Suometar että Päivälehti kirjoittivat jo avoimesti asiasta. Molemmat julkaisivat jäljennöksen manifestista täsmälleen samoilla saatesanoilla – on julistettu noudatettavaksi Suomen perustuslaeille vieras muoto lakien säätämiseksi, vaikka vuonna 1809 Aleksanteri I oli luvannut kunnioittaa Suomen Ruotsin vallan aikaisia lakeja.⁴⁰ Saman tekstin julkaiseminen molemmissa lehdissä kuvastaa hyvin yksimielisyyttä, joka vielä tuolloin vallitsi.

Muutama päivä myöhemmin Päivälehti julkaisi kirjoituksen nimeltä ”Tahdon lujuus”, jonka voi tulkita viittaavan venäläistämistoimiin, vaikka teksti onkin hyvin ympäröityä. Tekstissä korostetaan lujan luonteen merkitystä - sitä tarvitaan myötämässäkin, mutta etenkin vaikeina aikoina: silloin, kun edessään näkee ylämäen tai kun joutuu vihamiehen tai myrskyn yllättämäksi. Ei tulisi nöyrästi kantaa sitä osaa, jonka kohtalo on määrännyt, eikä kumartaa myrskyn edessä, vaan luottaa vain itseensä ja omiin kykyihinsä. Kirjoituksessa pohditaan, että jonkun mielestä tilanne on ehkä eri silloin, kun kyse ei ole ainoastaan henkilöstä itsestään, vaan kokonaisuudesta kansasta. Tähän lehti antaa vastauksen:

³⁶ Maijala 2017, 32.

³⁷ *Päivälehti* 18.2.1899, ”Viirimme”.

³⁸ Maijala 2017, 29.

³⁹ Maijala 2017, 46.

⁴⁰ *Päivälehti* 19.2.1899, ”Helsingissä Helmikuun 19 p.”; *Uusi Suometar* 19.2.1899, ”Helsingistä”.

Eikö ole vielä suurempi syy peljätä, että kokonainen kansa sortuu kunniantomaan kuolemaan, että sen siveellinen selkäranka taipuu kumaraksi ja sen nimeen leimataan häpeän tahra. ”Yksilöiden”, sanoo eräs nerokas kirjailija, ”täytyy alistua välttämättömän kohtalon alle, vaan kansojen ei koskaan.”⁴¹

Tästä voisi siis tulkita, että Päivälehdessä suomalaisten ei tulisi alistua eikä kumartaa vääryyksille, vaan nousta puolustamaan omia oikeuksiaan. Taipuessaan liikaa Suomen kansaa odottaisi kunniaton kuolema. Tekstin voi ajatella luovan pohjaa vastarintalinjan syntymiselle. Uudessa Suomettaressa ei näy tämänkaltaisia kirjoituksia, mikä on toki ymmärrettävää.

Myös vertauskuvallisessa Haaksirikkoiset-runossa kehoitetaan selvästi vastarintaan. Siinä jatkuu Juhani Ahon kirjoituksesta tuttu myrskyteema: perhe on joutunut ankaran rajuilman keskelle seilatessaan purrellaan. Vaimo neuvoo painautumaan alas, niin he voivat ehkä selviytyä hengissä. Perheenisä kuitenkin on sitä mieltä, että heidän täytyy pitää puoliensa, eikä taipua:

Siis en vielä taivu enkä vaivu;
 Vaikka masto murtui, purje poistui
 Vielä allamme on kova köli,
 Jok on tehty Suomen tervaspuusta,
 Sit' ei murra myrsky milloinkana,
 Vaikka viskeleekin aallokossa,
 Senpä päällä vielä pysykäämme,
 Siitä horjumatta, huojumatta;
 Siihen luottain lujana ma seison
 Sekä huudan, vaadin pelastusta,
 Huudan, että myrskyn mylvinnästä
 Äänen eteen Kaikkivallan nousee!⁴²

Se jää avoimeksi, pelastuiko perhe vai ei, mutta ainakin isä oli taistellut loppuun asti pelastaakseen perheensä. Tätäkin runoa täytyy osata lukea rivien välistä: siinä selvästi viitataan Suomeen, joka nyt on joutunut myrskyn silmään. Vaimo kuvastaa niitä, joiden mielestä suomalaisten tulisi taipua, jotta maa selviytyisi edes jotenkin ja välttäisi täydellisen

⁴¹ *Päivälehti* 21.2.1899, ”Tahdon lujuus”.

⁴² *Päivälehti* 27.2.1899, ”Haaksirikkoiset”.

venäläistämisen. Runon isä taas ajattelee kuin ne, joiden mukaan vaikeassakaan tilanteessa ei saisi antaa periksi. Vaikka kehotus vastarintaan on piilotettu rivien väleihin sekä tässä runossa että ”Tahdon lujuus” -kirjoituksessa, voi silti uskoa, että useimmat ihmiset osasivat lukea niitä oikein ja ymmärsivät, mitä niissä haluttiin sanoa. Runoja käytettiin muutenkin sortovuosina venäläistämisen politiikan vastustamisessa – esimerkiksi erilaisissa iltamissa esitettiin usein kansallishenkeä nostattavia tai venäläisiä pilkkaavia runoja, lauluja tai näytelmiä. Eniten pilkattiin Bobrikovia, mutta myös esimerkiksi santarmeja ja jopa itse keisaria.⁴³

Kokonaisuudessaan helmikuun manifestin jälkeiset viikot olivat vielä aikaa, jolloin kansa oli suhteellisen yhtenäinen, eivätkä myöhemmät jakolinjat olleet vielä täysin syntyneet. Yhteinen uhka yhdisti kansaa ja ihmiset halusivat tehdä osansa taistelussa Suomen oikeuksien puolustamiseksi. Aino Krohn (myöh. Kallas) kuvasi yleistä mielialaa päiväkirjassaan: ”Puolue-erotus on hävinnyt, on vain yksi mieli, yksi kansa, joka suree poljettua lakiaan.”⁴⁴ Hän oli ollut surun murtama kuullessaan Euroopan-matkallaan Suomen tapahtumista. Tieto helmikuun manifestista oli siis kantautunut nopeasti ulkomaillekin. 4. maaliskuuta hän oli kirjoittanut isänmaastaan, kuin kaikki olisi jo menetetty:

Minulla ei ole enää isänmaata – ei isänmaata! Se on surua, suurta, pohjatonta, epätoivoista surua! Kolme kuukautta sitten itkin oman onneni häviötä, nyt saan itkeä kansani kohtaloa.

Mitäpä minun pienestä onnestani, se on kuin pisara meressä, mutta minun maani, minun kansani, minun kallis kansani! Sinä koettelet, Jumala, ja koettelet kovasti. Luulen, että jonkin ajan kuluttua lähden kotiin – en voi jäädä tänne. Tahdon kärsiä muitten kanssa minäkin.⁴⁵

On sinänsä ymmärrettävää, että muuallakin tiedettiin manifestista, sillä suomalaiset olivat halunneet saada asialleen kansainvälistä huomiota. Ulkomailla toimi ruotsinkielistä akateemista älymystöä, jotka harjoittivat propagandatoimintaa – tavoitteena oli saada aikaan keskustelua Suomen autonomisesta asemasta. Helsingissä toimi Leo Mechelinin johtama työryhmä Kommittén för utländsk propaganda, joka kehitti ulkomaisen propagandatoiminnan suuntaviivoja. Saavutuksena oli kulttuuriadressi, joka oli osoitus ulkomaisten akatemia- ja kulttuuripiirien Suomea kohtaan tuntemasta sympatiasta. Ulkomaista Ruotsi oli kuitenkin

⁴³ Hänninen 2013, 86.

⁴⁴ Maijala 2017, 54.

⁴⁵ Maijala 2017, 43.

ainoa, jossa Suomen asia todella sai laajaa huomiota ja myötätuntoa: tähän vaikutti se, että Suomi nähtiin Ruotsin ”suojakilpenä” Venäjää vastaan, joten sen autonomiaa kannatti tukea.⁴⁶

Juhani Aho kirjoitti *Päivälehdessä* julkaistun tekstin ”Mitä uusi asema vaatii?”, jossa hänkin korosti yhtenäisyyden merkitystä. Hänen mukaansa puolueet seisoivat Suomen sairasvuoteella, jopa kuolinvuoteella. Vakava asema voisi kuitenkin ”liittää yhteen erossa olleet kädet.” Senaatti oli jakautunut kahtia äänestyksessä siitä, pitäisikö manifesti julkaista, ja Aho oli selvästi huolissaan: kiistat voisivat levitä ja yleinen mielipide viime aikojen tapahtumista tulevaisuudessa myös jakautua. Hän kirjoitti: ”Jos niin käy, jos puoluekiihkon tuli pääsee niihin tappuroihin, niin syttyy siitä loimo semmoinen ja palaneen käry niin paha, ett'ei sen vertaista ole ennen nähty.” Hän kuitenkin huomauttaa, että toistaiseksi Suomen kansa ja lehdistö on hylännyt vanhat kiistansa ja seissyt yhtenäisenä. Aho onkin sitä mieltä, että ainoastaan yhteistoiminnalla ja keskinäisellä luottamuksella voidaan pelastaa Suomi.⁴⁷

Tässä yksimielisyydessä alkoi näkyä pieniä säröjä jo melko pian. Seuraavalla viikolla *Uusi Suometar* kritisoi *Päivälehteä*, joka oli pian Ahon rauhanartikkelin jälkeen soimannut vanhasuomalaisen johtajaa Yrjö-Koskista. Uuden *Suometaren* mukaan *Päivälehti* oli siis ilmeisesti toiminut epäjohdonmukaisesti.⁴⁸ Yrjö-Koskista koskevan kritiikin aiheena oli se, että hän oli yhdessä kahden muun senaattorin kanssa jättänyt vastalauseen prokuraattori⁴⁹ Woldemar Söderhjelman toiminnasta.⁵⁰ Söderhjelm oli jättänyt eriävän mielipiteen siitä, ettei senaatti ollut yrittänyt päästä keisarin puheille ennen kuin olivat julkaisseet manifestin. Yrjö-Koskisen ja muiden mielestä hän oli ylittänyt toimivaltuutensa. *Päivälehdessä* mielestä tämä oli kuitenkin ”vain pikkumaista saivartelemista muodollisuuksista.”⁵¹ Tilannetta pahensi se, että samana päivänä Yrjö-Koskinen oli ikäänsä vedoten myös ilmoittanut erostaan – hänen nähtiin siis jättävän uppoavan laivan juuri silloin, kun häntä tarvittaisiin.⁵²

Päivälehti vastasi Uuden *Suometaren* kritiikkiin puolustautumalla sillä, että Ahon kirjoitus oli julkaistu ennen kuin tieto Yrjö-Koskisen vastalauseesta ja erosta oli tullut. Lehti on kiistassa selkeästi prokuraattorin puolella ja syyttää ilmeisesti Yrjö-Koskista siitä, että hän yrittivät käydä korkeimman lainvalvojan kimppuun ja koettivat ”heikontaa hänen

⁴⁶ Paasivirta 333–337.

⁴⁷ *Päivälehti* 1.3.1899, ”Mitä uusi asema vaatii?”

⁴⁸ *Uusi Suometar* 8.3.1899, ”Tuli tappuroissa”.

⁴⁹ vastaa nykyistä oikeuskansleria

⁵⁰ Maijala 2017, 58.

⁵¹ *Päivälehti* 4.3.1899, ”Eron johdosta”.

⁵² Maijala 2017, 58.

miehuullisten sanainsa vaikutusta.”⁵³ Sen mukaan Yrjö-Koskista palvotaan liikaakin – hänestä ollaan tekemässä itse Vapahtajaa ja muista hänen opetuslapsiaan. Lopuksi lehti syyttää Uutta Suometarta rauhan heikentämisestä. Ainakin lehdistön yksimielisyys oli siis kaikesta huolimatta melko haurasta, ja vaikka kyseessä ei sinällään ollut mikään suuri asia, tuli tästä sitkeä kiistanaihe lehtien välille. Yrjö-Koskinen taas joutui eräänlaiseksi ”myöntövyyskannan syntipukiksi”, sillä vain hänen vastalauseensa nousi laajasti julkisuuteen. Hän kärsikin nimettömistä hyökkäyksistä kuolemaansa saakka 1903.⁵⁴

2.2 Kuin keväinen virrantulva – suuren adressin keräys

Lehtien kiistelystä huolimatta suomalaiset näkivät edelleen venäläistämisen vastustamisen koko kansan yhteisenä asiana, ei ainoastaan hallinnon. Tätä kuvastaa hyvin esimerkiksi se tarmo, jolla suomalaiset lähtivät keräämään nimiä suureen adressiin. Sivistyneistöllä oli ymmärrettävästi suurin rooli, mutta ajatuksena oli, että kansan tahto tulisi esiin, ja sitä keisari toivottavasti kuuntelisi, toisin kuin senaattia. Senaatti oli tosiaan aiemmin päättänyt toimittaa keisarille kirjelmän, jossa häntä pyydettiin vakuuttamaan, ettei hänen tarkoituksenaan ollut kaventaa suomalaisten perustuslaillisia oikeuksia.⁵⁵ Keisari ei kuitenkaan suostunut ottamaan lähetystä vastaan, ja niinpä kirjelmä jouduttiinkin luovuttamaan ministerivaltiosihteerille, joka puolestaan luki sen keisarille. Vastauksessaan Nikolai II ilmoitti, ettei hän voinut ymmärtää, miten olisi rikkonut valansa, eikä hän tulisi loukkaamaan Suomen oikeuksia.⁵⁶

Idea kansalaiskirjeestä oli syntynyt jo helmikuussa pian manifestin jälkeen. Tärkeässä roolissa oli Neoviuksen sisarukset: ilmeisesti koko ajatus keisarille toimitettavasta kirjeestä oli arkkitehti Harald Neoviuksen keksimä. Ensimmäinen kokous pidettiin Neoviusten kotona ja seuraava laajempi kokous Seurahuoneen kabinetissa. Kirjelmän lisäksi varsinaista kansalaisadressia ehdotti tiettävästi ensimmäisenä Aftonbladetin päätoimittaja Ernst Gråsten.⁵⁷

Kabinetin kokouksessa päätettiin järjestää suuri kansalaiskokous Ateneumissa. Asia oli tietysti hyvin salainen, ja niinpä ei voitu julkisesti kutsua ihmisiä koolle. Sana kuitenkin kiersi

⁵³ Päivälehti 9.3.1899, ”Vähän väittelyä”.

⁵⁴ Maijala 2017, 58–59.

⁵⁵ Tommila 1999, 89.

⁵⁶ Tommila 1999, 91.

⁵⁷ Maijala 2017, 62.

ja lopulta paikalle saapui jopa viisisataa ihmistä. Kaikki innostuivat toden teolla adressiajutuksesta, ja sovittiin, että sen toimittaisi keisarille kaikista Suomen kunnista kerätty lähetystö.⁵⁸ Nimiä alettiin keräämään eri puolilla maata 5.3.1899.⁵⁹ Nimiä kerättiin kiertämällä ovelta ovelle, mutta myös pyytämällä sunnuntaisin jumalanpalveluksen jälkeen erillisiin tilaisuuksiin. Adressin sai allekirjoittaa jokainen ”kirjoituksentaitava, täysi-ikäinen Suomen mies tai nainen.” Täysi-ikäiseksi laskettiin tässä tapauksessa poikkeuksellisesti kaikki yli 16-vuotiaat.⁶⁰ Nimikirjoituksia saatiin lopulta kokoon noin 520 000, mikä on tuon ajan Suomessa valtava määrä. Minna Maijalan mukaan suuren adressin keräys oli lisäksi erittäin tärkeä ajatellen Suomen demokraattista kehitystä, sillä myös naiset, työläiset ja tilattomat saivat osallistua siihen, vaikkei heillä ollutkaan vielä äänioikeutta.⁶¹

Koska lehti-ilmoituksia ei voitu käyttää hyväksi allekirjoitusten keräämisessä, on ymmärrettävää, ettei Päivälehdessä ja Uudessa Suomettaressa näy minkäänlaisia mainintoja asiasta maaliskuun alkupuolella. Keräys saatiinkin kuin ihmeen kaupalla hoidettua salassa, vaikka kertaalleen paljastuminen olikin lähellä. Työmies-lehden päätoimittaja Matti Kurikka oli nimittäin juuri ennen keräyksen alkamista julkaissut pääkirjoituksen ”Haaksirikkoon jouduttua”, jossa hän paljasti, että tulevana sunnuntaina tullaan keräämään allekirjoituksia johonkin valtiollista kysymystä koskevaan anomukseen. Hän oli loukkaantunut herrasväen sanelusta ja siitä, ettei työväkeä ollut otettu riittävästi asiaan mukaan. Niinpä hän kehottikin työväkeä jättämään kaikki heille annetut epäilyttävät paperit allekirjoittamatta.⁶² Vaikka jotkut lopulta vetosivatkin Kurikkaan kieltäytyessään allekirjoittamasta, ei sillä kokonaisuuden kannalta ollut merkitystä, sillä suuri osa työväestöstä tuki adressia.⁶³

Päivälehti kommentoi tuohtuneesti Kurikan kirjoitusta etusivullaan, mutta vasta 17. maaliskuuta, jolloin lähetystö oli jo Pietarissa. Se ihmettelee, miksi Työmies yhä jatkaa kiihotustyötään, vaikka itse työväestökin – siis ne, joiden mielipiteitä se katsoo edustavansa – pitää sellaista epäisänmaallisena. Lehden mukaan Suomen työväki on sanoin ja teoin osoittanut, ”ettei sille isänmaa ole kulunut, tyhjä sana niinkuin moniaat sosialistijohtajat

⁵⁸ Maijala 2017, 62.

⁵⁹ Maijala 2017, 64.

⁶⁰ Tommila 1999, 130–131.

⁶¹ Maijala 2017, 65.

⁶² Maijala 2017, 66.

⁶³ Tommila 1999, 167.

väittävät, vaan elävä voima, aarre, josta se ei mistään hinnasta tahdo luopua”, mutta tätä Työmies ei ole vaikuttanut ymmärtävän.⁶⁴

Uusi Suometar oli kirjoittanut asiasta jo muutama päivä aiemmin, 14. maaliskuuta. Sekin tuomitsee Työmiehen kannan epäisänmaalliseksi ja turmiolliseksi ja on varma siitä, ettei se voi saavuttaa suurempaa kannatusta selväjärkisen työväestön keskuudessa. Uusi Suometar on ilahtunut siitä, että Tampereen seudun työväkeä edustava Kansan Lehti on myös esittänyt vastalauseensa Kurikan kirjoitusta kohtaan.⁶⁵ Päivälehti ja Uusi Suometar ovat siis tässä asiassa selkeästi samalla puolella ja yksimielisiä, kuten suurin osa Suomen kansastakin. Kurikan kirjoitus tuomittiin laajasti varomattomana, eikä hän enää pystynyt kulkemaan kadullakaan ilman, että olisi joutunut häiriköidyksi.⁶⁶ Peloista huolimatta suuri adressi ei kuitenkaan paljastunut Bobrikoville.

Avoimesti adressin keruusta Päivälehti kirjoittaa 19. maaliskuuta, verraten sen syntyä keväiseen virrantulvaan ja luonnonvoimaan, jota ei mikään mahti maailmassa voisi pysäyttää. Sillä oli vain yksi pyrkimys, ”rientää eteenpäin viemään kaukaiselle äärettömälle merelle sanoman siitä, mikä maan sydämessä liikkui.” Tieto Suomen valtiollisista oloista oli tosiaan levinnyt nopeasti kaukaisemmillekin maaseuduille, jossa ihmiset asuivat tietämättöminä ja köyhyydessä. Viimeinen tippa oli ollut venäläisen sähkötoimiston levittämä tieto tai Päivälehdessä ”julkea vääristely” siitä, että kaikki viisaat suomalaiset iloitsivat keisarillisesta julistuskirjasta. Niinpä Suomessa levisi halu todistaa, ettei näin ollut. Päivälehdessä kyseessä oli selvä osoitus suomalaisten yhtenäisyydestä hädän hetkellä: ”Ei ollut olemassa erotusta sukupuolen eikä säädyn, ei rikkauden eikä köyhyyden suhteen; kaikki olivat tässä yhdenvertaisia, sillä yhtäläisesti koski asia kaikkia, ja sama, isänmaanrakkauden pyhä tunne, elähytti kaikkia.”⁶⁷

Viereisessä artikkelissa Päivälehti kuitenkin joutuu toteamaan pettymyksen: keisari ei ollut suostunut ottamaan adressia eikä viidensadan henkilön suuruista lähetystä vastaan. Pietarista oli tullut sähkösanoma, jonka Suomen ministerivaltiosihteeri oli jo lukenut lähetystölle. Sen mukaan keisari ei ollut lähetystölle vihainen, mutta pyysi heitä palaamaan kotiinsa ja

⁶⁴ *Päivälehti* 17.3.1899, ”Valhe ja solvaus”

⁶⁵ *Uusi Suometar* 14.3.1899, ”Työväestö ja nykyinen asemamme”.

⁶⁶ Maijala 2017, 68.

⁶⁷ *Päivälehti* 19.3.1899, ”Suomen kansan lähetystö”.

jättämään anomuksensa kenraalikuvernöörille, joka voisi sitten tarpeen mukaan toimittaa sen keisarin luettavaksi.⁶⁸

Myös Uusi Suometar kertoi lähetystön vierailusta Pietarissa ja pettymyksestä, joka seurasi. Kuitenkin se on sitä mieltä, että kansalaisten keräämällä adressilla oli kaikesta huolimatta vaikutusta: se todisti Suomen kansan seisovan yhtenä miehenä laillisten oikeuksiensa vartijoina.⁶⁹ Adressi ei tosiaankaan ollut turha: se oli yhdistänyt suomalaisia ja vakuuttanut köyhimmätkin Suomen oikeuksien puolustamisen tärkeydestä. Suomalaisten uskollisuus keisaria kohtaan kärsi kolauksen, ja hänen torjuva asenteensa vahvisti näkemyksiä ”valapattokeisarista”, joka oli tietoisesti rikkonut perustuslakia.⁷⁰

Aiemmin mainittu Kurikan kirjoitus suureen adressiin liittyen levisi lopulta Venäjän lehdistöön – huhtikuussa Svjet-lehti kirjoitti Kurikkaa puolustavan artikkelin, jossa se ihmetteli mieheen kohdistuvaa vainoa. Tämä kirjoitus ei jäänyt Uudelta Suometarelta ja Päivälehdeltä huomaamatta, ja molemmat viittasivat siihen omissa artikkeleissaan. Molemmat suhtautuvat edelleen Venäjän lehtiin hyvin negatiivisesti: esimerkiksi Päivälehti nimittää niitä ”Suomisyöjä-lehdiksi”, ”kansamme vihamiehiksi” ja erityisesti Svjet-lehteä ja Novoje Vremjaa pahimmiksi Suomen parjaajiksi.⁷¹ Mielenkiintoista on, että tällaista ärhäkkää vihamielisyyttä ei kuitenkaan näy itse Venäjää kohtaan, vaan ainoastaan sen lehdistöä. Uusi Suometar kirjoittaa Kurikan saaneen innokkaita ystäviä taholta, jossa Suomea katsotaan kaikkea muuta kuin suopein silmin.⁷² Päivälehden mukaan Kurikasta oli taas tullut ”Venäjän vihaisimpain slavofiilien sankari ja lellinoika.” Kurikka oli epäisänmaallisuudellaan antanut aseita Venäjän lehdistölle: se sai todisteita sille, ettei Suomen kansalla ollut mitään tekemistä ”poliittillisen yllytyksen” kanssa, vaikka kaikki suomalaiset tiesivät, ettei tämä ole totta. Tässäkin näky lehtien yksimielisyys, joka tulisi kuitenkin myöhemmin järkkymään sortovuosien edetessä.

⁶⁸ *Päivälehti* 19.3.1899, ”Lähetystön toimet”.

⁶⁹ *Uusi Suometar* 19.3.1899, ”Kansa vetoo hallitsijaansa”.

⁷⁰ Tommila 1999, 211.

⁷¹ *Päivälehti* 7.4.1899, ”Suomisyöjäin riemu”.

⁷² *Uusi Suometar* 7.4.1899, ”Matti Kurikan venäläiset ystävät”.

3 Myöntyväisyyden apostolit vastaan perustuslailliset - Kansa jakautuu

3.1 Yrjö-Koskisen kirje lähtölaukauksena eripuralle

Suomalaisten yhtenäisyys sai loppunsa viimeistään loppuvuodesta 1900, kun Yrjö-Koskinen julkaisi avoimen kirjeensä Uudessa Suomettaressa. Hän oli vetäytynyt Suomalaisen puolueen johdosta, mutta valmisteli nyt paluuta takaisin. Kirjeessään hän selitti, miksi ei antanut ystäviensä järjestää itselleen syntymäpäiväillallista: hän olisi joutunut kohteliaisuudesta olemaan sanomatta ajatuksiaan tuolloisesta asemasta. Hän päättikin tuoda mietteensä julkisesti esille, ja kertoa olevansa useiden ystäviensä kanssa eri mieltä asioista. Monet Suomalaisen puolueet jäsenistä olivat nimittäin yhtyneet käsitykseen siitä, että senaatti ei olisi saanut julkaista manifestia, ja että kaikkien senaattorien olisi tullut erota. Yrjö-Koskisen mukaan senaatilla ei kuitenkaan ollut laillista oikeutta kieltäytyä julkaisemasta manifestia, ja jokaisella senaattorilla oli oikeus päättää omasta eroamisestaan; tosin hänen mielestään ne, jotka olivat jatkaneet tehtävässään, olivat tehneet Suomen kansalle suuremman palveluksen kuin toiset.⁷³

Kirjoituksessaan Yrjö-Koskinen kehotti välttämään vastarintaa – hänen mukaansa oli katsottava todellisuutta silmiin ja taipua Snellmanin sanoin ”historian ulkonaisen pakon alle.” Lisäksi hän hahmottelee suuntaviivoja Suomalaisen puolueen ohjelmalle listaamalla kolme kohtaa. Ensimmäiseksi oli katkaistava yhteydet Ruotsalaiseen puolueeseen, jota ”ei muodosta kuin jyrkimmät viikingit, joille ruotsinkielen ylivallan rinnalla Suomen kansan olemus on arvoton.” Toiseksi Suomalaisen puolueen oli annettava järkkymätön tukensa myöntövyyspolitiikkaa harjoittavalle hallitukselle, ja kolmanneksi suomen kieltä ja kansallisuutta oli vahvistettava.

Tämä kirjoitus sai aikaan eripuraa ja Suomalainen puoluekin jakautui kahtia – läheskään kaikki eivät tukeneet Yrjö-Koskista. Uudessa Suomettaressakaan ei heti oltu varmoja, pitäisikö kirje julkaista. Seuraavana päivänä lehti kuitenkin vielä ilmoitti erikseen, ettei se kannattanut Yrjö-Koskisen suunnittelemaa ohjelmaa, sillä se poikkesi siitä, mitä he katsoivat

⁷³ *Uusi Suometar* 11.12.1900, ”Avoin kirje ystävillemme!”.

”oikeuden ja isänmaan onnen nykyisissä oloissa vaativan.”⁷⁴ Vähitellen Uuden Suomettaren toimitus kuitenkin taipui kannattamaan myöntöväisyysohjelmaa.⁷⁵

Lisäksi kirje merkitsi myös kieliriidan nousemista takaisin pinnalle. 1880-luvun jälkeen se oli ehtinyt jo laantua, osaksi suomen kielen etenemisen ansiosta ja osaksi taas Venäjän kanssa syntyneiden erimielisyyksien takia.⁷⁶ Nyt se sai kuitenkin taas uutta virtaa. Yliopiston sijaiskansleri Thiodolf Rein kirjoitti muistelmissaan, että Yrjö-Koskinen uskoi vakaasti loppuun asti, että ongelmana oli ”ruotsalaisen aineksen täkäläinen ylivalta”, ja sen heikennyttyä myös venäläistämispolitiikka lientyisi. Reinin mukaan tämä käsitys oli kuitenkin varsin heikosti perusteltu.⁷⁷

Päivälehti oli kirjeen julkaisuaikaan väliaikaisessa ilmestymiskiellossa, mutta samana vuonna perustettu Vapaita Sanoja kommentoi sitä viikkoa myöhemmin. Yrjö-Koskinen oli kirjeessään väittänyt, että Suomalaista puoluetta ei enää ainakaan entisessä merkityksessään ole, mutta Vapaiden Sanojen mukaan vain hänen oma osastonsa oli kadonnut. Tätä hän ei kuitenkaan näe, sillä kieliraivo on heikentänyt hänen arvostelukykyään. Lehden mukaan Yrjö-Koskinen ja hänen hengenheimolaisensa ovat kärsineet tappion.

Negatiivinen suhtautuminen myöntöväisyysohjelmaan näkyy tekstissä: lehden mukaan suuri osa kansasta ei sitä tue ja vastustaa tiukasti hallitusta, vaikka ”hra Y.-K. ja hänen hengenheimolaisensa” uskovatkin löytäneensä myöntöväisyydestä pelastuksen.⁷⁸ Vapaiden Sanojen mukaan pelastus löytyisi kuitenkin vastarinnasta, jota olisi tehtävä sanojen lisäksi myös teoin. Eräässä aiemmassa numerossaan lehti oli kirjoittanut, että vastustuksen tulee kohdistua ”kaiken venäläisen välttämiseen ja poiskarkoittamiseen.”⁷⁹ Lehden mielestä olisi siis esimerkiksi vältettävä liikkeitä, jotka myyvät venäläisiä postimerkkejä tai joilla on venäläiset otsikkokilvet. Timo Vihavaisen mukaan tuolloin olikin yleistä, että suomalaisten katkeruus sortotoimista kohdistui venäläisiin tai yleisesti venäjän kieleen.⁸⁰

Yrjö-Koskinen oli kirjeessään kritisoinut myös sitä, että ”nurjien sensuuri-olojen vallitessa on koetettu sekä julkisuudessa että julkisuuden ulkopuolella saada toimeen yleinen terrorismi”,

⁷⁴ *Uusi Suometar* 12.12.1900, ”Senaattori Y. Yrjö-Koskisen ’Avoimen kirjeen’ johdosta”.

⁷⁵ Maijala 2017, 225.

⁷⁶ Engman 2018, 311.

⁷⁷ Maijala 2017, 224.

⁷⁸ *Vapaita Sanoja* 18.12.1900, ”Viimeisen näytöksen viimeinen kuvaelma”.

⁷⁹ *Vapaita Sanoja* 19.11.1900 ”Muutamia näkökohtia nykyisen asiointilan johdosta.”

⁸⁰ Vihavainen 178, 2004.

joka ei voi hänen mukaansa viedä kuin turmioon. Vapaita Sanoja tuohtui selvästi tästä ja tulkitsi, että sillä tarkoitettiin lausuntoja, jotka oli sensuurin takia julkaistu lentolehtisissä, mahdollisesti siis myös lehteä itseään. Sen mukaan oli selvää, että lausunto oli ollut ”ryssän säkissä” ennen kuin Yrjö-Koskinen oli sen ”oksentanut” erimielisiä kohtaan, sillä myös venäläinen sanomalehdistö oli puhunut ”suomalaisista separatisteista.”⁸¹ Kielenkäytöstä huomaa lehden vihamielisyyden Venäjää kohtaan, mikä erottaa sen Uudesta Suometaresta ja Päivälehdestä. Voisi lisäksi tulkita, että Vapaita Sanoja syyttää epäsuorasti Yrjö-Koskista jonkinlaisesta Venäjän etujen edistämisestä puheillaan.

Päivälehti julkaisi Juhani Ahon kirjoittaman vertauskuvallisen tarinan ”Kiinalainen rangaistus”, josta voi nähdä kritiikkiä Yrjö-Koskista kohtaan. Tarinassa vanha mandariini ei suostu luovuttamaan otettaan laivan peräsimestä, vaikka näössä, muistissa ja käsivoimissa on jo huomattavasti vikaa. Laiva joutuu myrskyyn, josta se lopulta selviää, mutta matkustajien luottamus on menetetty. Miehistökin päättää lopulta pyytää kapteenia astumaan alas, ja tämä lähtekin veneellä seilaamaan maihin – tai näin matkustajat ainakin luulivat. Oikeasti kapteeni palasi ruorikammioon ja jatkoi laivan ohjaamista aivan kuin mitään ei olisi tapahtunut, kaiken tapahtuessa miehistön suostumuksella.⁸² Aivan kuten tarinan mandariinikin, oli myös Yrjö-Koskinen onnistunut kaikesta huolimatta nousemaan takaisin puolueensa johtoon.⁸³

Ahon kritiikki ei mennyt kuitenkaan vanhasuomalaisilta ohi, vaan Uuden Suomettaren entinen päätoimittaja Antti Jalava julkaisi nimimerkillä ”Matti” tekstin, jossa hän syytti Ahoa vanhan miehen kimppuun käymisestä ja päälle sylkemisestä.⁸⁴ Hänen mielestään ”Kiinalainen rangaistus” oli häväistyskirjoitus, joka oli ristiriidassa Ahon myöhemmän tekstin kanssa: tässä kirjailija oli korostanut herrasmiesmäisyyttä ja kritisoinut niitä, jotka olivat metelöineet Yrjö-Koskisen ja muutaman muun senaattorin ikkunan alla. Väkijoukko oli suuttunut siitä, että myöntyväisyyspoliitikot eivät ottaneet osaa helmikuun manifestin muistopäivän mielenilmaukseen, jossa Helsinki oli tarkoitus pimentää.⁸⁵

Aho vastasi kirjoitukseen Päivälehdessä otsikolla ”Arvostelua, ei panettelua”. Siinä hän ihmettelee, ettei kehotus malttiin ja tyyneyteen näytä kelpaavan, ja vakuuttaa, ettei ”Kiinalainen rangaistus” ole häväistyskirjoitus, vaan pelkästään asiallista arvostelua julkisesta

⁸¹ *Vapaita Sanoja* 18.12.1900, ”Pelottelemistako?”

⁸² *Päivälehti* 2.2.1901, ”Kiinalainen rangaistus”.

⁸³ Maijala 2017, 225.

⁸⁴ *Uusi Suometar* 24.2.1901, ”Kirje Helsingistä”

⁸⁵ Maijala 2017, 225–226.

henkilöstä; ellei jo pelkkää arvostelua pidetä häväistyksenä.⁸⁶ Pitihän tarinan juoni paikkansa – kuten kapteenikin, myös Yrjö-Koskinen oli kerran syrjäytetty, mutta yhä vain hän ohjaa puoluettaan. Ahon mielestä laiva eli Suomalainen puolue on kuitenkin varsin heikoissa käsissä. Tätä selitystä ei ”Matti” kuitenkaan hyväksynyt, vaan kirjoitti, että yleisön käsityksen mukaan hänen tekstinsä oli ”kostonhimosta aiheutunut ja itsepuolustukseksi aijottu onnistumaton sepitelmä, arvoton kirjoittajalleen ja sille henkilölle, jonka alentamista se tarkoittaa.”⁸⁷

Juhani Aho kirjoitti pamfletin nimeltä ”Tutkimus taudin syistä”, josta Päivälehti lainasi pääkohdat. Aho kirjoitti, että aiemmin kaikki olivat olleet yksimielisiä siitä, että perustuslaillisista oikeuksista tulee pitää kiinni ja vanhat kielikiistat unohtaa. Tekstissään hän analysoi suomalaisten liekkiin leimahtaneen eripurana syitä. Aho toteaa, että syy on Suomalaisen puolueen johtajassa, joka oli saanut aikaan sen, että ”uusi epäluulon ja katkeruuden siemen” on kylvetty.⁸⁸ Uudessa Suomettaressa ei otettu hyvin kritiikkiä Yrjö-Koskista kohtaan, ja myös lehti nimeltä Savo-Karjala huomautti, etteivät kaikki olleet sitä mieltä, että perustuslaillisista oikeuksista oli tinkimättömästi pidettävä kiinni. Päivälehti julkaisi Ahon vastauksen, jossa hän ei selkeästi hyväksy myöntyvää kantaa. Aho huomauttaa, että vaikka joskus aiemmissa satunnaisissa tapauksissa myöntyminen olikin mahdollista, nyt ajat ovat erilaiset.⁸⁹ Kirjoituksen voi ajatella sopivan myös Päivälehdessä linjaan.

3.2 Kutsunnat – laittomuus vai isänmaallinen velvollisuus?

Vuoden 1899 säätyvaltiopäivät olivat antaneet oman ehdotuksensa asevelvollisuuslaista, johon myös senaatti oli yhtynyt. Senaatti oli lausunnossaan korostanut, ettei Suomen voimassa olevaa asevelvollisuuslakia voitu muuttaa ilman säätyjen suostumusta. Keisari jätti kuitenkin säätyjen esityksen täysin huomiotta ja antoi asian valmistelun toimikunnalle, joka oli kahta suomalaista lukuun ottamatta koottu Venäjän valtakunnan neuvoston jäsenistä.⁹⁰

⁸⁶ *Päivälehti* 26.2.1901, ”Arvostelua, ei panettelua”.

⁸⁷ *Uusi Suometar* 3.3.1901, ”Kirje Helsingistä”.

⁸⁸ *Päivälehti* 22.3.1901, ”Tutkimus taudin syistä”.

⁸⁹ *Päivälehti* 18.4.1901, ”Sekavuuksien selvittämiseksi”.

⁹⁰ Juva 1960, 63.

Asiasta oli keskusteltu lehdissä jo keväällä. Esimerkiksi Päivälehti otti kantaa toukokuussa, kun eräs venäläinen ruhtinas oli julkaissut asiasta oman mielipiteensä. Se ilahtui siitä, että suomalaisia näkökannoilla oli ymmärrystä Venäjälläkin – ruhtinas oli kirjoittanut, että selkkaukset olivat hyödyttömiä ja Venäjäkin voisi kärsiä, jos Suomen kansaa liikaa kiihottettaisiin. Suomalaiset olisivat paljon hyödyllisempiä kotonaan kuin pakotettuina Venäjän armeijassa. Päivälehti kuitenkin huomautti, että ruhtinas oli tehnyt myös vääriä johtopäätöksiä: hän oli epäillyt, että Suomessa olisi johtajia, jotka toivoisivat Suomen sotalaitoksen venäläistämistä aivan perin pohjin. Näin he saisivat valmistettua suotuisan maaperän venäläisvastaiselle kiihotustyölleen ja Suomen tekemiseksi ”Venäjän politiikan vastustamisen pesäksi.” Lehti on sitä mieltä, ettei sellaiselle ajattelulle ole mitään pohjaa, eikä Suomessa ole puolueita tai johtajia, jotka tarkoituksella harrastaisivat venäläisvastaista kiihotusta.⁹¹ Vaikka lehti ei venäläistämistä hyväksykään, on sen Venäjä-kuva selvästi silti edelleen suhteellisen myönteinen.

Lopulta heinäkuussa 1901 julkaistiin uusi asevelvollisuuslaki sekä julistuskirja, jonka mukaan miespuoliset suomalaiset olivat velvollisia ottamaan osaa ”valtaistuimen ja isänmaan puolustukseen.” Uusi laki merkitsi käytännössä Suomen oman sotaväen loppua, sillä enää ei ollut puhtaasti suomalaisia joukko-osastoja, joiden koko miehistö ja päällystö olisi Suomen kansalaisia. Toisin kuin vuoden 1878 laki oli määrännyt, nyt suomalaisia joukkoja voitiin käyttää missä vain, myös maan ulkopuolella. Lisäksi suomalaiset asevelvolliset saattoivat joutua suorittamaan palveluksensa myös täysin venäläisissä joukko-osastoissa Suomessa tai Pietarin sotilaspiirissä.⁹²

Senaatti päätti julkaista lain 1.8.1901. Tätä vastaan äänesti neljä senaattoria, joiden täytyi erota. Senaatti julkaisi myös keisarille suunnatun alamaisen anomuskirjeen, jossa se huomautti, että säätyjen tulisi hyväksyä kaikki lakiesitykset, ennen kuin ne voitaisiin julkaista lakeina. Kuitenkin senaatti jatkoi, että se oli nähnyt ”monta jäävitöntä todistusta Teidän Keisarillisen Majesteettinne hyväntahtoisuudesta ja lempeydestä tätä maata kohtaan”, eikä ”voi syntyä mitään epäilystä siitä, että Suomen hallitusmuotoa jatkuvasti pidetään pyhänä.”⁹³ Tämä kirje herätti suuttumusta kansalaisissa, sillä senaatti oli sanoillaan siunannut laittomuudet.

⁹¹ *Päivälehti* 30.5.1901, ”Graschdanin lausunto asevelvollisuusasiasta”.

⁹² Juva 1960, 64.

⁹³ Juva 1960, 65.

Päivälehti oli elokuussa jälleen ilmestymiskiellossa, mutta Uusi Suometar julkaisi otteen vuoden 1899 säätyjen vastauksesta otsikolla ”Lain pyhyys.”⁹⁴ Vaikka lehti kannattikin myöntövyyspolitiikkaa, se halusi selvästi osoittaa pitävänsä perustuslakeja tärkeinä. Myös aiemmin heinäkuussa se oli julkaissut otteen säätyjen vastauksesta, vaikka olisi ilmeisesti halunnut sanoa enemmänkin: ”kun meidän ei sallita omasta puolestamme mitään lausua asevelvollisuus-asian ratkaisusta.”⁹⁵ Sensuuri vaikutti siis mitä ilmeisimmin vahvasti.

Uudesta Suometaresta ei löydy minkäänlaista kritiikkiä senaattia kohtaan, mutta Vapaita Sanoja taas ei pidättele syytöksissään. Se syyttää senaatin varapuheenjohtajaa ja hänen kollegoitaan ”viheliäisestä orjamaisuudesta.” Vaikka senaattorit ovat yrittäneetkin puolustella ”peräytymispolitiikkaansa”, eivät selitykset kelpaa Vapaille Sanoille, jonka mielestä Suomen kalleimmat aarteet on myyty ryynivellistä. Lehti vaatiikin yhä enemmän vastarintaa, sillä alistuminen tarkoittaisi kuolemaa.⁹⁶

Moni suomalainen halusikin ryhtyä vastarintaan. Ensin kerättiin asevelvollisuusadressi, johon saatiin nimiä lähes yhtä paljon kuin suureen adressiin – yli 470 000.⁹⁷ Adressi luovutettiin senaatille 30. syyskuuta, mutta sillä ei ollut sitä vaikutusta, jota oli toivottu. Syntyi myös ajatus vaikuttaa papistoon, jotta he eivät lukisi laitonta lakia kirkoissa. Tämä kuitenkin synnytti vastareaktion, ja arkkipiispa Gustaf Johansson lähetti papeille paimenkirjeen, jossa hän toi selväksi sen, että papiston tulisi noudattaa määräyksiä. Hänen mukaansa ”papin velvollisuus on lain mukaan julistaa kirkossa hallituksen antamia asetuksia, eikä hänen ole tutkiminen niiden laillisuutta.” Arkkipiispan kirjeellä oli ratkaiseva merkitys, ja niinpä suurin osa – ei toki kaikki – papistosta kuulutti lopulta lain. Aina se ei tosin onnistunut seurakuntalaisten vastalauseitten tai virrenveisuun vuoksi. Ne papit, jotka eivät olleet suostuneet lukemaan lakia, tuomittiin menettämään tietyksi ajaksi palkkansa.⁹⁸

Ehkä tärkein vastarinnan muoto oli kuitenkin kutsuntalakot, joita alettiin toteuttaa vuonna 1902. Jo tammikuussa 1901 Vapaita Sanoja oli kirjoittanut asiasta otsikolla ”Asevelvollisuus ja passiivinen vastarinta” ja vaatinut asevelvollisuuden välttämistä kaikin keinoin.⁹⁹ Tuohon aikaan asevelvollisten palveluksen muoto vaihteli, ja se ratkaistiin hänen kotipaikkakuntansa

⁹⁴ *Uusi Suometar* 2.8.1901, ”Lain pyhyys”.

⁹⁵ *Uusi Suometar* 17.7.1901, ”Asevelvollisuus-asia”

⁹⁶ *Vapaita Sanoja* 7.8.1901, ”Ratkaisu”.

⁹⁷ Maijala 2017, 239.

⁹⁸ Juva 1960, 66.

⁹⁹ *Vapaita Sanoja* 9.1.1901, ”Asevelvollisuus ja passiivinen vastarinta”.

kutsuntatilaisuudessa. Siellä järjestettiin arvannosto, jonka perusteella asevelvolliset sitten jaettiin kahteen ryhmään: vakinaiseen väkeen ja reserviin.¹⁰⁰ Nyt kutsuntoja alettiin kuitenkin vältellä: lakkojen takana oli edellisenä syksynä perustettu salainen vastarintajärjestö Kagaali. Asia tosin jakoi kansaa: myöntyväisyysmiehet nimittäin vastustivat lakkoja.

Vapaiden Sanojen tilalle tullut Vapaita Lehtisiä joutuukin toteamaan eräässä huhtikuun numerossaan, että ”se aika on jo aikoja sitten ohi, kun elettiin siinä ihanassa uskossa että Suomenkansa olisi yksimielinen kansa.”¹⁰¹ Toteamus piti paikkansa – kansa oli tuolloin tiukasti jakautunut myöntyväisiin ja perustuslaillisiin. Esimerkiksi Kagaalin julkaisemassa Kansalaiskatekismuksessa todettiin, että myöntyväisyysmiehiin piti suhtautua kuin ”ruttotautisiin ja törkeisiin rikolliseen.”¹⁰²

Vapaista Lehtisistä näkyy turhautuminen kutsuntalakkojen kohtamaa vastustusta kohtaan – ihmisiä käsketään peräytymään ”kotimaisten viranomaisten arvon” takia – siis senaatin tukemiseksi ja sen pelastamiseksi nuhteilta. Tämä kaikki tapahtuu vieläpä Suomalaisen puolueen nimissä. Vapaiden Lehtisten mielestä ne, jotka puolustavat hallitusta, eivät saisi kutsua itseään kansallismielisiksi, vaan pikemminkin esimerkiksi hallitusmielisiksi. Lehti epäilee myös, että ”vihamiehemme” eli venäläiset katsovat iloiten sekasortoa Suomessa – ”hajoita ja hallitse” on heidän tunnuslauseensa, ja se näyttää toimivan. Venäläisten nimittäminen vihamiehiksi sopii lehden linjaan, sillä se rakentaa melko johdonmukaisesti viholliskuvaa Venäjästä. Viholliskuvaa tutkineen Vilho Harlen mukaan vihollinen on ns. hyvän ja pahan välisen taistelun vastapuoli, joka koetaan aina uhkaavaksi ja vaaralliseksi – kuten Venäjä tässä tapauksessa. Viholliskuva saattaa myös kiistää toisen inhimillisyyden, ja nähdä heidät väkivaltaisina tai suorastaan tuhoisina.¹⁰³

Uusi Suometar taas julkaisi Yrjö-Koskisen ilmoituksen, jossa hän ilmoitti pitävänsä asevelvollisten isänmaallisena velvollisuutena noudattaa kutsuntaa.¹⁰⁴ Yrjö-Koskisesta oli levitetty huhuja, että hänen mielestään kutsunnanalaisten miesten ei pitäisi osallistua arvannostoon ja katsoi selvästi parhaaksi korjata tämän käsityksen. Tämä ilmoitus suututti Vapaita Lehtisiä entisestään – vaikka myöntyväisyysmiehiltä ja heidän johtajaltaan ei voitaisi

¹⁰⁰ ”Palvelus armeijassa”. Arkistojen portti -sivusto. <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-oppaat/palvelus-armeijassa> [luettu 19.4.2025]

¹⁰¹ *Vapaita Lehtisiä* 2.4.1902, ”Hallituksen arvo sitä vaatii”.

¹⁰² Nygård 2003, 551–552.

¹⁰³ Harle 2023, 24–27.

¹⁰⁴ *Uusi Suometar* 12.4.1902, ”Uuden Suomettaren toimitukselle”.

odottaa apua vastarintaan, oli kuitenkin toivottu, että he olisivat edes pysyneet sivussa, kun toiset toimisivat oman oikeuskäsityksensä mukaan. Nyt tämäkin toivo oli menetetty. Uusi Suometarkaan ei säästynyt kritiikiltä: julkaisemalla Yrjö-Koskisen ilmoituksen oli se ”astunut niiden joukkoon, joiden vastustaminen viimeiseen hengenvetoon on yhä enemmän käynyt Suomen perustuslakeja ja sisäistä itsenäisyyttä puolustavan kansan ehdottomaksi, joskin surulliseksi velvollisuudeksi.”¹⁰⁵ Uuden Suometaren ja myöntövyöpolitiikan vastustaminen onkin toistuva teema ensin Vapaissa Sanoissa ja sitten Vapaissa Lehtisissä.

Helsingissä syntyi kutsuntojen takia katumellakka, jossa Senaatintorille kokoontuneet ihmiset häiriköivät poliisia sekä viranomaisia, jopa senaattoreita. Paikalle komennettiin kasakoita hajottamaan väkijoukkoa. Venäläiset kasakat sivalsivat piiskoillaan ihmisiä, mikä sai heidät suuttumaan ja heittelemään kasakoita kivillä.¹⁰⁶ Uusi Suometar kirjoitti asiasta otsikolla ”Varottava sana”, jossa se tuomitsi ”elämöimisen”, ja vaati kiihkon hillitsemistä niiltä, ”joille rauhallisten olojen säilyttäminen ja isänmaan onni on kallis.” Muuten mellakointi voisi antaa aiheen väkivaltaisiin toimiin, ja koko kansa voisi joutua kärsimään.¹⁰⁷

Myös Päivälehti paheksui ankarasti mellakointia, ja korosti maltin ja arvokkaan käytöksen merkitystä.¹⁰⁸ Muuten lehti ei ota kantaa kutsuntalakkoihin, ehkä peläten sensuuria – olihan se jo joutunut pariinkin kertaan ilmestymiskieltoon. Toisaalta Päivälehti ei myöskään julkaise myöntöväisyyteen kehottavia kirjoituksia, kuten Uusi Suometar. Voisi siis luulla, että Päivälehti olisi kuitenkin tukenut kutsuntalakkoja, olihan se aiemmin julkaissut tekstejä, joissa tuetaan perustuslaillisuutta ja vastustetaan myöntöväisyyttä. Esimerkiksi vuonna 1900 lehti oli julkaissut Eino Leinon näytelmäarvion, jossa tämä totesi, ettei ole sattumaa, että kirjailijatkin ovat tulleet siihen tulokseen, että heikommalle on passiivinen vastarinta paras vaihtoehto vahvempaa vastaan.¹⁰⁹

Toisin kuin Päivälehti, Uusi Suometar ei jää myöhemmässä kritiikissään pelkkiin katumellakoihin, vaan osoittaa sen koko sitä suuntaa vastaan, jota ”katumellakat meillä säestävät.”¹¹⁰ Ilmeisesti lehden mukaan vastarinta olisi kohdistettava tätä suuntausta vastaan, joka vie lopulta tuohon, eikä niinkään venäläistämistoimia vastaan. Kirjoituksen voi tulkita

¹⁰⁵ *Vapaista Lehtisiä* 30.4.1902, ”Isänmaallinen velvollisuus”.

¹⁰⁶ Klinge 1997, 382.

¹⁰⁷ *Uusi Suometar* 19.4.1902, ”Varottava sana”.

¹⁰⁸ *Päivälehti* 19.4.1902, ”Malttia, arvokkaisuutta!”

¹⁰⁹ *Päivälehti* 22.4.1900, ”Kirjallisuutta”.

¹¹⁰ *Uusi Suometar* 25.4.1902, ”Vaaran hetkellä”.

selväksi kritiikiksi perustuslaillista linjaa kohtaan, vaikka siinä ei suoraan sanotakaan, mikä ”suunta” on kyseessä.

Uusi Suometar julkaisi myös vanhasuomalaisen poliitikon J.R. Danielsonin kirjoituksen, jossa hän pohti, onko juopa keisarin ja suomalaisten välillä ylitsepääsemätön. Jos näin olisi, olisi se hänen mukaansa onnettomuus, ja sitä suomalaiset ovat yrittäneetkin estää esimerkiksi adresseilla ja säätyjen lausunnoilla, mutta myös välttämättömällä alistumisella. Danielson mainitsee myös asevelvolliset, joista osa on käsittänyt kutsuntoihin ilmoittautumisen isänmaalliseksi velvollisuudeksi, kun taas toiset ovat luulleet valvovansa kansan tulevaisuutta parhaiten jättäytymällä pois.¹¹¹ Danielson käyttää nimenomaan sanaa ”luulleet”, mistä voisi päätellä, että hän ei välttämättä kannata kutsuntalakkoja, vaikka ei poisjättäytyneitä mitenkään tuomitsekaan ja ymmärtää heidänkin näkemyksensä.

Päinvastoin kuin Vapaiden Lehtisten teksteissä, tässä kirjoituksessa ei näy vihaa Venäjää kohtaan, vaikka Danielson onkin syvästi pahoillaan sen Suomea kohtaan harjoittamasta politiikasta. Kuitenkin hänen mukaansa toiveet paremmista ajoista ja siitä, että Suomen kansa ei ole menettänyt ”sitä hyväntahtoista suosiota ja luottamusta, jota se niin kauan ja poikkeuksetta on Venäjän valtikan kantajilta nauttinut” eivät ole täysin pohjaa vailla. Perusteena tälle toiveikkaalle suhtautumiselle on se, että senaatti on anonut hallitsijalta lupaa valmistella esitys, jonka avulla valtakunnallisten asioiden ja Suomen säätylakien väliset rajat saataisiin pysyvästi määrättyä. Näin ollen sillä täytyi olla toivoa keisarin suostumuksesta.

Tämän lisäksi Danielson ajattelee, että myös katumellakoista saattoi olla hyötyä: Venäjän hallitus voisi nähdä niissä ”uuden aiheen jouduttamaan mielten rauhoittamista ja laskemaan Suomelle levollisemman ajanjakson perusteet.” Tässä hän eroaa selvästi Uuden Suometaren kannasta – olihan lehti selvästi paheksunut mellakoita. Kokonaisuudessaan hän on sitä mieltä, että jos rauha halutaan saavuttaa, vaaditaan molemmin puolin hyvää tahtoa: Suomen kansalta ei pitäisi vaatia uhrauksia, jotka tietäisivät kansallista ja valtiollista itsemurhaa, mutta toisaalta suomalaistenkin täytyisi ymmärtää, että tuntuvatkin uhraukset ovat välttämättömiä.

Vapaita Lehtisiä ottaa hieman erilaisen näkökulman katumellakoihin ja syyttää niistä ennen kaikkea poliisia ja kasakoita sekä kotimaista hallitusta. Sen mukaan ”mielten kiihko” johtui hallituksen lukemattomista erehdyksistä, joita ovat esimerkiksi asevelvollisuussäännöksen toimeenpaneminen ja sen luettaminen kirkoissa. Kun hallituksen kannattajat vielä puhuvat

¹¹¹ *Uusi Suometar* 26.4.1902, ”Tulevaisuuden turvaaminen”.

ivaten ja halveksuen rauhallisesta vastarinnasta ja julistavat laittoman käskyn tottelemisen ”isänmaalliseksi velvollisuudeksi”, ei ole mikään ihme, että veri kiehahtaa yli.¹¹²

Uuden Suomettaren kirjoitukset lehti ottaa muuten suorana ja halpamaisena syytöksenä passiivista vastarintaa kohtaan, mutta Danielson saa poikkeuksellisesti myös kehuja. Olihan hän myöntänyt, että kutsunnoista pois jättäytyneet ovat ihan yhtä isänmaallisia kuin muutkin, ja lisäksi heitä on muita enemmän. Vastarintaa kannatti siis merkittävä osa kansasta, eikä mikään ”helsinkiläinen nurkkakunta”, kuten eräässä toisessa Uuden Suomettaren julkaisemassa tekstissä oli kirjoitettu. Kuitenkaan Danielson ei täysin säästy kritiikiltä, vaan Vapaita Lehtisiä pitää selvänä, että hänen mielestään vastarinta tulisi lopettaa, miesten katua käytöstään ja saapua kutsuntaan. Toisin kuin Danielson, Vapaita Lehtisiä ei luota toiveisiin rauhasta, eikä epämääräisten lupauksen perusteella pitäisi sen mielestä missään nimessä luopua vastarinnasta, vaan jatkaa sen harjoittamista niin sanoin kuin teoin.

Syksyllä Uusi Suometar julkaisi nimimerkki ”Kuusen” kirjoituksen ”Rauhaa!”, jonka aiheena oli tosin brittien ja buurien välinen sota, mutta rivien välistä voi tulkita kirjoittajan viitanneen myös Venäjään ja suomalaisten vastarintaan. Olihan molemmissa kyse suurvallan ja pienen kansan välisestä konfliktista:

Oli taistelu pienen kansan ja suuren maailmanvallan välillä. Pienempi katsoi itsellensä olevan syytä suuresti epäillä suuren rajanaapurinsa rehellisiä tarkoituksia. Se varoi, että toisen ehdotukset ja toimenpiteet alusta pitäen tarkoittivat sen hävittämistä.¹¹³

Kirjoittaja on sitä mieltä, että olisi ollut parempi, jos buurit olisivat alun perinkin tehneet myönnytyksiä englantilaisille. Ainakaan heidän ei olisi pitänyt aloittaa sotaa, vaan jatkaa keskusteluja. Jos he eivät olisi loukanneet koko Englannin kansan ylpeyttä, olisi heidän ollut paljon helpompi saada kunniallinen rauha. Lopulta buurit kuitenkin tajusivat, että heidän taistelunsa on ollut turha ja heidän täytyy laskea aseensa, jotta koko kansa ei tuhoutuisi. Hävityn sodan myötä buurien itsenäisyys on nyt menetetty, mutta ainakin he lopulta onnistuivat säästämään viatonta verta. Kirjoituksesta voi tulkita, että ”Kuusen” mielestä myös suomalaisten tulisi myöntyä ja saada aikaan sovinto Venäjän kanssa ennen kuin on liian myöhäistä. Vastarinnan tie johtaisi vain tuhoon.

¹¹² Vapaita Lehtisiä 30.4.1902, ”Hedelmistään puu tunnetaan”.

¹¹³ Uusi Suometar 24.10.1902, ”Rauhaa!”

Pari päivää myöhemmin Uusi Suometar julkaisi myös tekstin, jossa todettiin, että olisi vaikea ajatella, että ne, jotka olivat keväällä osallistuneet arvannostoon, eivät saapuisi pyydettyä myös sotapalvelukseen. Jos he eivät näin tekisi, vahingoittaisivat he maan asiaa ja vaikeuttaisivat rauhan ja laillisuuden palauttamisen mahdollisuutta.¹¹⁴ Kirjoituksen oli allekirjoittanut kymmeniä henkilöitä, joiden joukossa oli mm. Danielson, Yrjö-Koskinen ja muita tärkeässä asemassa olevia, kuten professoreita.

Vapaita Lehtisiä otti kriittisen kannan näihin kirjoituksiin, mikä ei toki ole yllättävää. Sen mukaan myöntöväisyyden kannattajat pelkäsivät, että lakkoilijoiden esimerkki vaikuttaisi myös niihin, jotka olivat kutsuntoihin osallistuneet, ja lopulta ei saataisi täytetyksi edes tyhjiä paikkoja kaartinpataljoonassa.¹¹⁵ Tällä on varmasti perusteensa; eihän muuten tekstiä olisi julkaistu, jos ei olisi ollut pelkoa, että miehet jättäisivät tulematta. Lehti ihmettelee kuitenkin viittausta ”rauhan ja laillisuuden palauttamisen mahdollisuudesta” - sellaiselle toiveelle ei ole perusteita. Vaikka suullisia lupauksia olisikin, ei niihin pitäisi luottaa, ellei niitä seuraa toiminta. Vapaita Lehtisiä on selvästi siis myöntöväisiä huomattavasti pessimistisempi sen suhteen, että lailliset olot palautuisivat ja Venäjän kanssa saataisiin aikaan sovinto. Sen mukaan myöntöväiset haittaavat kaikkien työtä, vaikka väittävätkin yrittävänsä pelastaa maan. Se syyttää myös heitä vihollisen auttamisesta – kuten Venäjä, hekin koittavat saada aukkoja niihin muureihin, jotka passiivinen vastarinta on rakentanut.

Nimimerkki ”Kuusea” lehti huomauttaa, että tämä unohti, etteivät suomalaisten ja buurien taistelut ole samanlaisia. Suomalaisten taistelu on vasta alussa, eikä ole vielä todistettu, että se olisi toivotonta tai että ehdoton alistuminen olisi parempi vaihtoehto kuin asevelvollisten harjoittama passiivinen vastarinta. Toisin kuin buurien, suomalaisten ei myöskään tarvitse käydä aseellista sotaa ylivoimaista vihollista vastaan. Tekstistä näkyy selvästi luottavaisuus vastarintaan – vaikka buurit hävisivätkin oman taistelunsa, ei suomalaisille tarvitse käydä samoin.

Myöntöväisten toiveikkuus asioiden parantumisesta näkyy myös senaattori Forsselliin kirjoituksessa. Senaatille oli saapunut käsky valmistella ehdotus, jossa yleisvaltakunnallinen lainsäädäntö määriteltäisiin tarkemmin – Forssellin mukaan se tiesi, että oli mahdollista päästä jälleen ”perustuslaillisiin oloihin.” Hänen mielestään suomalaisten tulisikin lopettaa vastarinta, jotta sovintoon olisi mahdollista päästä. Asevelvollisten täytyisi saapua paikalle,

¹¹⁴ *Uusi Suometar* 26.10.1902.

¹¹⁵ Vapaita Lehtisiä 1.11.1901, ”Hallituspuolueen uusin valtiollinen ’nuotti’”.

sillä muuten sitä voitaisiin pitää todisteena, että “kansassa jo on päässyt täydelleen vallalle vastustava mieliala.”¹¹⁶ Tämä olisi selvästi hänen mielestään vaarallinen kehityskulku - venäläiset voisivat tulkita, etteivät suomalaiset halua sovintoa.

Ero Vapaisiin Lehtisiin näkyy selvästi: Forssellin mukaan se, että keväällä merkittävä joukko oli kaikesta huolimatta saapunut kutsuntoihin, oli tuolloin *pelastanut* maan aseman. Vapaita lehtisiä taas näkee johdonmukaisessa vastarinnassa pelastuksen. Lehti vastasikin Forssellin tekstiin marraskuussa otsikolla “Myöntyväisyyden apostolit taas liikkeellä.” Sen mukaan kutsuntoihin osallistuneita ei todellakaan voi pitää aseman pelastajina, vaan pikemminkin päinvastoin - jos hallitus päättäisi ryhtyä rankaisemaan kutsunnoista poisjääneitä, olisi tämä enimmäkseen niiden syy, jotka olivat keväällä alistuneet laittomuuksien edessä.¹¹⁷ Jos kaikki olisivat osallistuneet, olisi lakkojen vaikutus ollut suurempi. Lehden mielestä suomalaisia ei voi mitenkään syyttää taipumattomuudesta, mutta ei ole sen, jota “joka askeleella on petetty, loukattu ja rääkätty”, asia ojentaa sovinnon kättä, vaan sen, joka on pettänyt ja rääkännyt - siis venäläisten. Kunnes näin tapahtuisi, täytyisi passiivista vastarintaa sitkeästi jatkaa.

Vaikka myöntyväisten toivomaa sovintoa ei lopulta löytynytäkään, ja kutsuntalakkojen suosio alkoi ajan kuluessa laskea – ensimmäisissä kutsunnoissa oli jopa 58 prosenttia kieltäytynyt, mutta 1903 enää 32 prosenttia¹¹⁸ – oli niillä kuitenkin vaikutusta. Lakkoja jatkettiin aina vuoteen 1904 saakka, mutta lopulta suomalaisten asevelvollisuus korvattiin niin kutsutuilla sotilasmiljoonilla, joita Suomi maksoi Venäjän keisarikunnalle.¹¹⁹ Kutsuntalakkojen ansioista suomalaisia ei enää yritetty saada Venäjän armeijaan.

¹¹⁶ *Uusi Suometar* 31.10.1901, ”Nykyisen hetken johdosta”.

¹¹⁷ *Vapaita Lehtisiä* 15.11.1902, ”Myöntyväisyyden apostolit taas liikkeellä”.

¹¹⁸ Lauerma 1960, 139.

¹¹⁹ Juva 1960, 73.

4 Valo voittaa sittenkin pimeyden

4.1 Diktatuuriasetus

Kutsuntamellakat toimivat Bobrikoville perusteena, kun hän pyysi keisarilta lisää valtuuksia suomalaisten vastarinnan murskaamiseen. Huhtikuussa 1903 hän saikin lisää valtaoikeuksia - tätä perusteltiin “valtiollisen järjestyksen ylläpitämisellä.” Bobrikovin ei enää tarvinnut tehdä yhteistyötä senaatin tai häntä maltillisemmän ministerivaltiosihteeri von Plehwen kanssa, hän sai antaa määräyksiä suomalaiselle virkavallalle sekä halutessaan erottaa virkamiehiä. Hän sai myös puuttua yhä enemmän paino- ja kokoontumisvapauteen, mitä hän käytti isänmaallisen kansalaistoiminnan kitkemiseen.¹²⁰ Bobrikov piti suomalaisten kansallistunnetta Venäjän vastaisena separatismina ja pyrki parhaansa mukaan korvaamaan sen venäläisellä identiteetillä.¹²¹ Merkittävin uutuuksia oli kuitenkin oikeus karkottaa ongelmallisia henkilöitä, ja tätä oikeutta Bobrikov käyttikin enemmän kuin suomalaiset olisivat toivoneet – kaiken kaikkiaan noin viisikymmentä ihmistä karkotettiin.¹²²

Sekä Päivälehti että Uusi Suometar julkaisivat huhtikuun 16. päivänä kenraalikuvernöörin laajennetut valtaoikeudet, mutta eivät ottaneet niihin kantaa sen enempää. Kaksi päivää myöhemmin Uusi Suometar kuitenkin julkaisi kirjoituksen, jossa kansan tilaa kuvattiin samanlaiseksi kuin henkilöllä, “joka ukkosen iskusta huumautuneena on vaipunut maahan.”¹²³ Voisi ajatella, että Bobrikovin asetus oli iskenyt suomalaisiin samalla tavalla kuin salama. Vielä helmikuussa Uusi Suometar oli kirjoittanut luottavansa Venäjän ja Suomen etujen sopusointuun sekä hallitsijan sanaan siitä, että Suomella on oikeus omaan sisäiseen hallintoonsa. Lehti ei myöskään uskonut, että Venäjän tavoitteena olisi Suomen ”kansallisen elämän ja olemassaolon hävittäminen”, mutta oli myöntänyt lopuksi, että mikäli asiat kulkisivat yhä samaan suuntaan, vaikuttaisi se käsitykseen toimenpiteiden lopullisesta tarkoituksesta.¹²⁴

Nyt iskusta toettuaan suomalaisten pitäisi miettiä, miten toimia seuraavaksi. Kirjoituksen mukaan ei pitäisi vaipua epätoivoon, sillä se ainakin vie perikatoon. Sen sijaan täytyy seisoa siinä, mihin kohtalo on suomalaiset asettanut ja taipua, kun se on välttämätöntä. Näin tulisi

¹²⁰ Maijala 2017, 264–265.

¹²¹ Maijala 2017, 392.

¹²² Polvinen 1985, 314.

¹²³ Uusi Suometar 18.4.1903, “Tulevaisuutemme”.

¹²⁴ Uusi Suometar 12.2.1903, ”Vastakkaiset käsitykset nykyisestä asemasta”.

toimia siihen asti, kunnes tulee taas mahdollisuus korjata vauriot, ”niin kuin Suomen mies, jonka työn hedelmät halla on turmellut, yhä hankkii uudet siemenet ja yhä kylvää uskossa.”

Myöntyväisyyttä korostetaan myös kirjoituksessa ”Oman onnensa seppä.” Tekstin mukaan on yleistä, että eri kansojen edut ovat ristiriidassa keskenään, ja siksi vahvempi – Suomen tapauksessa Venäjä - haluaa pakottaa heikomman tahtoonsa. Usein on myös selvää, ettei tehokas vastarinta tule kysymykseen, mutta sovinnon tie on silti mahdollinen. Selvästi lehden mielestä myös Suomen tulisi ryhtyä sovintoon, eikä käyttää aikaa turhaan vastarintaan: ”Ja vasta siellä, missä voimatonta vastarintaa jatketaan vain kunnialla kaatumisen tähden, vasta siellä kansa on lakannut tulevaisuuttaan takomasta.”¹²⁵ Kirjoitus sopiikin hyvin Uuden Suomettaren pitkään linjaan, joka säilyy läpi sortovuosien.

Vapaiden Lehtisten mukaan Bobrikov aikoo laittaa maassa käyntiin ”mielivaltaisen sekasorron”, jota hän on jo kauan suunnitellut.¹²⁶ Nyt hän saa hankkimallaan vallalla ryhtyä millaisiin toimenpiteisiin tahansa, vaikka ne mitä ilmeisemmin sotisivatkin lakia ja oikeutta vastaan. Lehti syyttää tästä kaikesta myös hallitusta ja on selvästi sitä mieltä, että jos se ei olisi niin heikko, olisivat asiat eri tavalla. Samalla tavalla kuin Uusi Suometar, myös Vapaita Lehtisiä korostaa sitä, etteivät suomalaiset saa lannistua tai masentua – muuten sortajat saisivat iloita väkivallan voitosta. Kuitenkin johtopäätökset ovat erilaisia: Vapaiden Lehtisten mukaan on selvää, ettei myöntyväisyydestä ole mitään hyötyä, ja vain laillinen vastarinta voisi parantaa Suomen asemaa.

Vapaiden Lehtisten syytökset mielivallasta eivät olleet vailla perustaa, sillä siten Bobrikov ja venäläinen hallinto juuri toimivat. Jos henkilön katsottiin olevan hallinnon vastustaja tai vihollinen, ei hän voinut saada mistään turvaa. Tuomioistuimiin valittamisesta ei ollut minkäänlaista hyötyä, sillä koko oikeuslaitos oli Bobrikovin käskyvallan alla. Monet Suomesta karkotetuista yritti vedota prokuraattori Eliel Johnsoniin, mutta hänen mielestään ei ollut syytä ryhtyä toimenpiteisiin. Hän olikin osa Bobrikovin työryhmää, jonka tehtävänä oli täydentää listaa karkotettavista.¹²⁷ Kenraalikuvernöörille oli tärkeää, että suomalaiset viranomaiset olivat mukana karkotusten suunnittelussa, jotta hän voisi Pietarissa pitää sitä osoituksena hänen politiikkansa nauttimasta kannatuksesta Suomessa.¹²⁸

¹²⁵ *Uusi Suometar* 21.4.1903, ”Oman onnensa seppä”.

¹²⁶ *Vapaita Lehtisiä* 27.4.1903, ”Kansalaiset!”

¹²⁷ Maijala 2017, 266.

¹²⁸ Polvinen 1985, 313.

Karkotuksia alettiin toteuttaa melko nopeasti - ensimmäiset saivat karkotuskirjeensä viikosen jälkeen, kun Bobrikovin valtaoikeuksia oli laajennettu. Karkotetut olivat sivistyneistöä, jotka olivat jollain tavalla hangoitelleet viranomaisia vastaan. Ensimmäisten joukossa oli muun muassa kreivi Carl Mannerheim, varatuomari Jonas Castrén ja entinen konsuli Eugen Wolff. He olivat kaikki toimineet myös kagaalissa tai lähellä sitä, joskaan se ei ollut yleisesti tiedossa. Karkotettujen kotona tai liiketiloissa pantiin toimeen etsintöjä ja takavarikoitiin aineistoa, joka vaikutti jollain tavalla epäilyttävältä.¹²⁹

Maastakarkotuksia pantiin toimeen pitkin kevättä, esimerkiksi perustuslaillisten johtohahmo Leo Mechelin karkotettiin, kuten myös Eero Erkko, joka oli vuoteen 1900 asti ollut *Päivälehd*en päätoimittaja ja toimittanut lisäksi *Vapaita Lehtisiä*. Kaikesta huolimatta Uudessa Suomettaressa ja *Päivälehd*dessä ei karkotuksista kuitenkaan näy kuin pieniä mainintoja. Mielenkiintoisesti molemmat lehdet käyttävät enimmäkseen ilmaisua ”matkusti ulkomaille.” Ilmaisu pitää sinällään paikkansa, sillä karkotetut lähtivät ulkomaille – monet esimerkiksi Ruotsiin – mutta siitä saa kuvan, että tämä olisi tapahtunut heidän vapaasta tahdostaan. Syynä tällaiseen oli varmastikin tietysti tiukka sensuuri, joka ei sallinut lehtien kritisoida karkotuksia. Voi kuitenkin olla melko varma, että ihmiset tajusivat, mitä ”ulkomaille matkustamisella” tarkoitettiin.

Vapaiden Lehtisten ei tarvinnut pelätä sensuuria, ja niinpä se saattoi kritisoida karkotuksia. Lehden mukaan karkotukset oli pantu toimeen ryövärien tavalla – ensin sidotaan talon omistaja, jotta talo voidaan ryöstää. Pahinta kuitenkin on se, että suomalaiset ovat alkaneet ilmiantaa toisiaan – kuin naapurit, jotka neuvovat ryöstäjille, mistä päin taloa löytyy kätkeytyjä aarteita.¹³⁰ Bobrikov onnistui tosiaan luomaan Suomeen ilmiantokulttuurin ja saamaan aikaan epäluottamuksen ilmapiirin. Ihmiset ilmiantoivat naapureitaan ja tuttujaan turvatakseen oman asemansa – todisteeksi kävi melkein mikä tahansa dokumentti, joka todisti henkilön harjoittaneen isänmaallista toimintaa tai kritisoineen venäläisviranomaisia.¹³¹ *Vapaita Lehtisiä* pystyy muutenkin käyttämään Uutta Suometarta ja *Päivälehteä* radikaalimpaa kieltä: se ei epäröi kutsua Bobrikovia itsevaltaiseksi diktaattoriksi.¹³²

¹²⁹ Maijala 2017, 267–268.

¹³⁰ *Vapaita Lehtisiä* 29.5.1903, ”Karkoitusten johdosta”.

¹³¹ Maijala 2017, 274.

¹³² *Vapaita Lehtisiä* 23.5.1903, ”Mitä on tehtävä?”

Huhtikuun ilmoitus valtaoikeuksien laajentamisesta olikin yleisesti saanut kansan keskuudessa nimityksen “diktatuuriasetus.”¹³³

Myös Uudessa Suomettaressa ja Päivälehdessä tuomittiin ilmiannot. Uuden Suomettaren mukaan ilmiantajia on useimmiten motivoinut kostonhimo ja muu oman edun tavoittelu - ilmoituksilla on siis vain harvoin ollut todellista perää. Kuitenkin lehti on sitä mieltä, että ihmisten suuttumus ja epäluulo on osaksi salaisen lentolehtisten ja passiivisen vastarinnan syytä. Sen kannattajat ovat johtaneet ihmisiä harhaan ja heille on annettu suuria voiton lupauksia, jotka eivät kuitenkaan ole toteutuneet. Näin ollen ei ole siis ihme, jos ihmiset ovat turhautuneita ja pettynöitä.¹³⁴ Kirjoituksessa näkyy kielteinen asenne passiivista vastarintaa kohtaan. Vieroksunta oli molemminpuolista; olihan erityisesti Vapaissa Lehtisissä kritisoitu myöntäväisiä ankarastikin.

Kuten todettu, myös Päivälehdessä nimimerkki “Tuomas” tuomitsi ilmiannot – hänen mukaansa kyseessä oli mätähaava, jonka leviäminen oli ehkäistävä. Kirjoittaja kuitenkin toivoo, että Uusi Suometar olisi “jättänyt tekemättä sen syrjähyypyn, jolla koettelee selvittää tämän paheen syntyjä syviä” – viitaten mitä ilmeisemmin kritiikkiin passiivista vastarintaa kohtaan. “Tuomaksen” mielestä kritiikki oli tarpeetonta ja sisälsi vielä syytöksen, jonka saattoi torjua helposti.¹³⁵

4.2 Bobrikovin murha ja sortokauden loppu

Minulle kirjoitetaan keskeytymättä uhkauskirjeitä ja olen niihin jo tottunut. Tulen lujasti pysymään minulle uskotulla paikalla ja vartiomiehen tavoin en väisty siltä, tuli mitä tuli... Palvellen täällä Tsaaria ja Isänmaata olen mielelläni valmis uhraamaan henkeni tinkimättä tuumaakaan Venäjän intresseistä.

- Bobrikov keväällä 1899¹³⁶

Syksyllä 1903 järjestettiin niin kutsutut Tukholman valtiopäivät, jonka osallistujat olivat enimmäkseen Suomesta karkotettuja vastarintamiehiä. Leo Mechelinin johtamien

¹³³ Maijala 2017, 265.

¹³⁴ *Uusi Suometar* 24.7.1903, ”Ikävä ilmiö”.

¹³⁵ *Päivälehti* 26.7.1903, ”Kirje Helsingistä”.

¹³⁶ Polvinen 1985, 319.

valtiopäivien tarkoituksena oli suunnitella tulevaa toimintaa.¹³⁷ Enemmistö oli sitä mieltä, että passiivista vastarintaa on edelleen jatkettava, mutta pääasiassa nuorista koostunut oppositio ei tätä hyväksynyt ja vaati aktiivista vastarintaa. Aiemmat keinot olivat heistä alkaneet tuntua turhauttavan tehottomilta. Nuoret saivat tukea myös vanhemmilta osallistujilta, esimerkiksi Konni Zillacukselta.¹³⁸

Kokouksen julkilausumassa luotettiin edelleen passiivisen vastarinnan voimaan, mutta opposition kannattajat alkoivat suunnitella aktivismia. Lailliset keinot eivät enää riittäneet, vaan sortoa pitäisi vastustaa väkivalloin. Kaksi valtiopäivien osanottajaa, maisteri Herman Gummerus ja kirjailija-toimittaja Arvid Mörne alkoivat suunnitella jonkun suomalaisen ”yhteistoimintamiehen” surmaamista, sillä heitä pidettiin maanpettureina. He valitsivat ensimmäiseksi uhrikseen poliisikomisario Leo von Grossin, mutta tulosta ei koskaan saatu aikaan.¹³⁹

Vuoden 1904 puolella aktivistit, joihin kuului Gummeruksen ja Mörnen lisäksi esimerkiksi ylioppilas Lennart Hohental, alkoivat suunnitella itse Bobrikovin murhaamista. Nämäkään suunnitelmat eivät kuitenkaan tuottaneet tulosta. Kevään kuluessa Hohental alkoi tehdä uutta juonta, jossa kuusi miestä kävisi Bobrikovin ja hänen seurueensa kimppuun Kaivopuistossa ja karkaisi sitten moottoriveneellä. Hän kertoi tästä koulukaverilleen Eugen Schaumanille ja pyysi, että tämä liittyisi mukaan, jolloin Schauman joutui paljastamaan omat aikeensa Bobrikovin surmaamiseksi. Hohental kertoi Schaumanin suunnitelmasta Gummerukselle, ja he päättivät, että Schaumanilla olisi aikaa toteuttaa murha 16. kesäkuuta asti, jonka jälkeen he siirtyisivät tarvittaessa Hohentalin suunnitelmaan.¹⁴⁰

16. kesäkuuta Schauman lähti senaatin talolle, jossa tiesi Bobrikovin johtavan tuolloin puhetta. Porrastasanteella hän ampui Bobrikovia kohti kolme laukausta ja sen jälkeen tappoi itsensä. Hänen taskustaan löytyi keisarille osoitettu kirje, jossa hän vakuutti toimineensa yksin ja halunneensa teollaan saada keisarin ymmärtämään, että suuret epäkohdat vallitsivat Suomen suuriruhtinaskunnassa ja muualla Venäjän valtakunnassa.¹⁴¹ Bobrikov ei tosin kuollut heti, vaan vasta seuraavana yönä sairaalassa. Kaikkialla kansalaiset riemuitsivat vihatun kenraalikuvernöörin kuolemasta, mutta hallituspuolue vanhasuomalaisten mielestä

¹³⁷ Lauerma 1960, 140.

¹³⁸ Maijala 2017, 310.

¹³⁹ Lauerma 1960, 141.

¹⁴⁰ Maijala 2017, 316.

¹⁴¹ Polvinen 1985, 325.

asia ei ollut yhtä yksinkertainen. He pelkäsivät, mitä seurauksia murhasta olisi suomalaisille, ja niinpä he korostivatkin, että kyseessä oli yhden ainoan henkilön teko, eikä koko kansaa voisi pitää siitä vastuussa.¹⁴²

Vanhasuomalaisten tuomitseva kanta näkyy Uuden Suomettaren kirjoituksessa, joka julkaistiin otsikolla ”Rikos.” Lehden mukaan inhottavaa ja törkeää murhaa ei voisi mikään muuksi muuttaa, eikä väkivalta veisi Suomen kansan kuin vain tuhoon.¹⁴³ Kirjoituksessa näkyy halu päästä takaisin vanhoihin hyviin aikoihin, jotta hallitsija ja kansa voisivat taas yhteisymmärryksessä työskennellä ”suurten ja oikeiden päämäärien eteen.”

Päivälehti otti kantaa vasta myöhemmin kesäkuun loppupuolella. Toisin kuin Uusi Suometar, se ei tuominnut murhaa, vaan julkaisi vertauskuvallisen tekstin ”Juhannuksena.” Siinä se kuvasi Suomea satujen maaksi, mistä ”valo ja pimeä alituiseen keskenään taistelevat.” Juuri kun pimeys on päässyt yksinvaltiaaksi, valo vaikuttaisi sittenkin voittavan, mutta sen voitto ei kuitenkaan ole täydellinen: kunhan vastustaja saa voimansa kerättyä, alkaa valon valta jälleen supistua. Symboliikka on kirjoituksessa selkeää: pimeys kuvaa Bobrikovia, josta oli tullut yksinvaltias, mutta hänen murhansa myötä valo on ainakin toistaiseksi voittamassa. Valon ja pimeyden välisen taistelun voi ajatella kuvaavan myös Suomen sijaintia lännen ja idän rajalla: tässä valo edusti läntisiä arvoja ja edistystä, kun taas pimeys suomalaisten mielestä taantumuksellista Venäjää. Päivälehti selvästi epäilee, ettei venäläistämistoimet jäisi tähän, mutta siitä huolimatta se luo tulevaisuudenuskkoa:

Rakastakaamme valoa ja iloitkaamme sen voitosta, mutta muistakaamme, että pimeää emme pysty lopen hävittämään. Pimeä piilee siinäkin, missä ilossamme sitä emme havaitse — juhannusjuhliltamme se ei ole täysin poissa, sen juuret ovat jossakin salassa vielä tänäänkin hengissä, ja ennen pitkää se vuorostaan taas alkaa valtaansa osottaa ja käyttää. Osottakoon ja käyttäköön vaan, meitä se ei pelota, meitä se ei lannista, me tiedämme, että niin pian, kuin sen mitta on täysi, valo sen — kukistaa.

Valo aina elää ja valo sittekin voittaa — se tieto olkoon nyt ja aina suurimpana juhannusilonamme!¹⁴⁴

¹⁴² Polvinen 1985, 328.

¹⁴³ *Uusi Suometar* 17.6.1904, ”Rikos”.

¹⁴⁴ *Päivälehti* 24.6.1904, ”Juhannuksena”.

Vaikka mitään ei kerrottukaan suoraan, monet ymmärsivät varmasti, mitä lehti halusi kirjoituksellaan sanoa. Olihan valosymboliikka jo ihmisille tuttua: sortovuosina oli usein puhuttu taistelusta valon puolesta, esimerkiksi Juhani Aho oli kesällä 1899 julkaissut pamfletin nimeltä ”Valo ja valistus.”¹⁴⁵ Valitettavasti myös sensuuri ymmärsi rivien väliin kätketyn viestin, ja Juhannuksena-tekstin vuoksi Päivälehti lakkautettiin lopullisesti.¹⁴⁶

Vapaita Lehtisiä julkaisi kirjoituksen, jossa sanottiin Schaumanin teon kuvastaneen hänen isänmaanrakkauttaan.¹⁴⁷ Lehti myönsi kyllä, että kyseessä oli murha – siitä huolimatta, että sen uhri olikin hirmuhallitsija – mutta ei sitä mitenkään tuominnut. Seuraavassa numerossaan se julkaisi *Fria Ordista* lainatun Eugen Schaumanin muistokirjoituksen, jossa suoraan kiitettiin häntä teostaan:

Ja me, me jotka uskomme, että Eugen Schauman oli välikappale oikeuden ja kaitselmuksen kädessä, me kiitämme häntä siitä mitä hän on tehnyt. Hän on antanut meille takaisin uskon, että kansassamme vielä on rohkeutta ja voimia, uskon, etteivät väkivalta ja vääryys saa ijankaikkisesti vallita.¹⁴⁸

Lehden mukaan Schauman on teollaan varmasti lisännyt maailmalla ymmärrystä Suomen oikeudesta ja Venäjän hallituksen sekä sen apurien rikoksen suuruudesta. Se ei kuitenkaan kritisoi ainoastaan Venäjän hallitusta, vaan maan koko järjestelmää, joka on suorastaan rikos koko ihmiskuntaa kohtaan. Mikään ei voisi paremmin todistaa Venäjän yksinvaltajärjestelmän rikoksen suuruutta kuin se, että ”sen painon alla hienotuntoisimmatkin, paraimmatkin ihmiset pakotetaan tekoihin, jotka eivät näy olevan missään suhteessa heidän luonteeseensa — ’että lampaista tulee tiikereitä.’” Yksinvaltajärjestelmä oli siis pakottanut kiltin Schaumanin epätoivoiseen tekoon.

Bobrikovin murha ei välittömästi tuonut helpotusta oloihin, vaan pikemminkin ilmapiiri kiristyi entisestään joksikin aikaa. Santarmit etsivät Schaumanin liittolaisia, kuulustelivat ihmisiä ja suorittivat kotietsintöjä.¹⁴⁹ Kuitenkin uuden kenraalikuvernööri Obolenskin nimityksen myötä asiat alkoivat vähitellen mennä parempaan suuntaan, vaikkei Venäjällä oltu missään nimessä täysin luovuttu yhtenäistämispolitiikasta.

¹⁴⁵ Maijala 2017, 167.

¹⁴⁶ Maijala 2017, 326–327.

¹⁴⁷ *Vapaita Lehtisiä* 30.6.1904, ”Ensimmäinen valtiollinen murha Suomessa”.

¹⁴⁸ *Vapaita Lehtisiä* 10.7.1904, ”Eugen Schauman”.

¹⁴⁹ Maijala 2017, 344.

Suomalainen puolue kärsi syksyn valtiopäivävaaleissa valtavan tappion, mitä voidaan pitää osoituksena siitä, että myöntövyyspolitiikka oli alkanut menettää kannatustaan. Kaikki säädöt hyväksyivät 31.12.1904 suuren anomuksen, jossa vaadittiin helmikuun manifestin ja muiden asetusten kumoamista. Keisari tekikin myönnytyksiä suomalaisille, vaikka kaikkia asetuksia ei kumottukaan: useimmat maasta karkotetut saivat palata ja asevelvollisuuslain soveltaminen lakkautettiin toistaiseksi.¹⁵⁰

Kaikesta huolimatta aktivistit eivät halunneet luopua vastarinnastaan. Konni Zilliacus päätti perustaa oman puolueensa nimeltä Suomen Aktiivinen Vastustuspuolue, jonka tavoitteena oli ”hävittää väestön hallitsijaa kohtaan tuntema perinnäinen uskollisuudentunne ja vahvistaa sen vapaudentuntoa.”¹⁵¹ Toisin kuin Schauman, nämä aktivistit eivät tunteneet keisaria kohtaan alamaisuutta ja suhtautuivat sen sijaan keisarinvaltaan kumouksellisesti. Aktivistit jatkoivat attentaattejaan: esimerkiksi Hohental murhasi helmikuussa 1905 prokuraattori Soinsalon-Soinisen (vuoteen 1904 Johnsson). Hän sai kuritushuonetuomion, mutta onnistui pakenemaan vankilasta.¹⁵²

Vapaissa Lehtisissä näkyy vuoden 1905 mittaan ymmärrystä aktivismia kohtaan, vaikka alkuvuosina se olikin ollut tiukasti laillisen vastarinnan kannalla. Esimerkiksi nimimerkki ”Uusmaalainen” kirjoitti, että passiivisen vastarinnan rinnalle saatetaan jossain vaiheessa tarvita myös aktiivista vastarintaa ja vertasi Venäjää rosvoon: ”Kun rosvo on ottanut minulta omaisuuteni, on omistusoikeus edelleen minun, mutta minulla ei ole mitään hyötyä siitä että minä rosvolle lakipykälän nojalla koitan todistaa että niin on laita. Mutta jos olen miehuullinen, saattaa tapahtua että minä onnistun voittamaan takaisin omaisuuteni.”¹⁵³ Nimimerkki Finno taas totesi, että Bobrikov kuvasti väkivaltaista ja Johnsson matelevaista rikoksellisuutta, mistä he saivat vastata hengellään. Veritöistä ei voisi päästä eroon, ellei sortopolitiikka loppuisi, sillä ne olivat sen suorina seurauksia.¹⁵⁴

Venäjällä sisäpoliittinen tyytymättömyys lisääntyi syksyllä 1905, kun keisarikunta oli hävinnyt sodan Japania vastaan. Lokakuussa alkoi koko maan pysäyttävä yleislakko, joka levisi myös Suomeen. Eri osapuolilla oli Suomessa kuitenkin erilaisia tavoitteita: perustuslaillisille tärkeintä oli laillisten olojen ja autonomian palauttaminen, kun taas

¹⁵⁰ Maijala 2017, 346–348.

¹⁵¹ Maijala 2017, 335.

¹⁵² Maijala 2017, 337.

¹⁵³ *Vapaita Lehtisiä* 18.4.1905 ”Fria Ord’in toimitukselle”.

¹⁵⁴ *Vapaita Lehtisiä* 17.8.1905 ”Silmät auki!”

työläisille säätyvaltiopäivien lopettaminen ja yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Aktivistien tavoitteena oli keisarin syrjäyttäminen ja vallankumous.

Lakolla oli lopulta vaikutusta, sillä keisari suostui kaikkiin perustuslaillisten vaatimuksiin marraskuun manifestissa, joka kumosi helmikuun manifestin ja muut sortovuosina annetut asetukset. Lisäksi ennakkosensuuri lakkautettiin, ja Suomelle luvattiin yleinen ja yhtäläinen äänioikeus sekä oma eduskunta, joka valvoisi sanan-, kokoontumis- ja yhdistysvapauden toteutumista.¹⁵⁵ Myös Venäjällä keisari joutui suostumaan myönnytyksiin ja duuman perustamiseen.

Uusi Suometar ei kantanut kaunaa menneestä, vaan sen mukaan julistuskirja poisti levottomuuden ja ahdistuksen taakan, joka suomalaisia oli kuuden vuoden aikana painostanut. Laillinen järjestys oli palautettu, eikä enää ollut ristiriitaa hallitsijan ja kansan välillä: ”Unohtaen raskaat koettelemuksensa, on Suomen kansa jälleen luottamuksella ja rakkaudella lähestyvä jaloa hallitsijaansa, joka sille on takaisin antanut sen, mikä tälle kansalle on kalliinta: lain turvan ja sisäisen itsenäisyyden.”¹⁵⁶ Myös Päivälehdessä perustettu Helsingin Sanomat iloitsi ”Bobrikoffilaisjärjestelmän” murtamisesta. Se kuitenkin kritisoi ankarasti eronnutta senaattia, joka oli kelvoton ja lisäksi vielä ollut venäläistämässä osallisena. Lehti toivoo, ettei se ”koskaan enää ole saava vertaistaan.”¹⁵⁷ Vanhasuomalaisen senaatin tilalle saatiinkin Leo Mechelinin johtama perustuslaillinen senaatti.¹⁵⁸

Vapaita Lehtisiä ei taas koskaan ottanut kantaa marraskuun manifestiin, sillä painovapauden tultua voimaan ei maanlaiselle lehdistölle ollut enää tarvetta. Viimeisessä numerossaan se kuitenkin se iloitsi vallankumouksen alkamisesta ja odotti ”uuden, vapaan ajan aamunkoita.”¹⁵⁹ Tästä optimismista huolimatta olot kiristyivät seuraavina vuosina jälleen. Toisen sortokauden alettua tulikin selväksi, että tavoitteena oli maan autonomian lakkauttaminen – ”Finis Finlandiae”, kuten eräs kiihkokansallismielinen duuman jäsen huudahti, kun ehdotus yleisvaltakunnallisen lainsäädännön ulottamisesta Suomeen oli hyväksytty.¹⁶⁰ Myöntöväisyysuunta menetti kannatustaan, ja ajan kuluessa yhä useampi uskaltautui haaveilemaan jopa täydestä itsenäisyydestä.

¹⁵⁵ Maijala 2017, 377.

¹⁵⁶ *Uusi Suometar* 7.11.1905.

¹⁵⁷ *Helsingin Sanomat* 7.11.1905, ”Kansamme voitto”.

¹⁵⁸ Nygård 2003, 555.

¹⁵⁹ *Vapaita Lehtisiä* 4.11.1905, ”Vallankumouksen kynnyksellä”.

¹⁶⁰ Svinhufvud - Suomen itsenäisyyden tekijät ja vaiheet -sivusto. [1910 – Svinhufvud](#). [luettu 8.4.2025]

5 Johtopäätökset

Tutkielmassa tulee ilmi, että vielä sortokauden alussa suomalaiset olivat suhteellisen yksimielisiä, mikä näkyy myös Uudessa Suomettaressa ja Päivälehdessä. Molemmat esimerkiksi kannattivat suurta adressia ja tuomitsivat Työmiehen kirjoituksen, jossa kehoitettiin työväkeä jättämään adressi allekirjoittamatta. Lehtien mielestä suuri adressi oli osoitus Suomen kansan yhtenäisyydestä hädän hetkellä, vaikka sillä ei lopulta ollutkaan toivottua vaikutusta, kun keisari kieltäytyi vastaanottamasta lähetystä.

Tähän yksimielisyyteen alkoi kuitenkin pian tulla säröjä, ja ajan kuluessa suomalaiset jakautuivatkin kahtia: myöntövyöpolitiikan kannattajiin ja perustuslaillisiin. Uusi Suometar säilyy myöntöväisyyden kannalla läpi sortovuosien – se julkaisee useita tekstejä, joissa kehoitetaan lopettamaan vastarinta, jotta päästäisiin Venäjän kanssa jälleen sovintoon. Päivälehti taas oli jo 1899 julkaissut kirjoituksia ja runoja, joissa kehoitettiin rivien välissä vastustamaan venäläistämispolitiikkaa. Lehti on hyvin varovainen sensuurin takia, mutta kannattaa silti perustuslaillisuutta ja passiivista vastarintaa.

Myös maanlainen Vapaita Sanoja ja myöhemmin Vapaita Lehtisiä on vahvasti laillisen vastarinnan kannalla, mutta sortokauden loppupuolella kirjoituksissa alkaa näkyä myös ymmärrystä aktivismia kohtaan, joka vastusti sortoa väkivalloin. Myöntövyöpolitiikkaan se suhtautuu hyvin negatiivisesti ja kritisoi vanhasuomalaista senaattia sekä Uutta Suometarta usein ankarastikin. Lehden mielestä myöntöväiset edistivät omalla toiminnallaan Venäjän etuja ja haittasivat myös perustuslaillisten työtä, ikään kuin rikkoen niitä muureja, joita passiivisella vastarinnalla oli rakennettu. Myös Uusi Suometar selvästi vieroksui perustuslaillisia, mikä näkyy eräissä sen kirjoituksissa. Erityisesti erimielisyyttä aiheutti kutsuntalakot, joita alettiin toteuttaa vuodesta 1902 lähtien. Myöntöväiset olivat sitä mieltä, että miesten tulisi kaikesta huolimatta osallistua kutsuntoihin – Uusi Suometar julkaisi Yrjö-Koskisen ilmoituksen, jossa tämä sanoi pitävänsä kutsuntoihin osallistumista suorastaan isänmaallisena velvollisuutena. Vapaita Lehtisiä oli täysin päinvastaista mieltä – lehti oli jo vuonna 1901 vaatinut kutsuntojen välttämistä, sillä sen mukaan laittomia käskyjä ei tulisi totella.

Venäjä-kuva on Vapaisissa Lehtisissä selkeän vihamielinen, minkä huomaa ennen kaikkea lehden kielestä: se käyttää esimerkiksi sanoja ”vihamiehemme” ja ”sortajamme.” Tällainen kielenkäyttö oli mahdollista, koska lehden ei tarvinnut varoa sensuuria. Tämän takia se saattoi

myös avoimesti kritisoida venäläisen hallinnon ja Bobrikovin toimia, kuten karkotuksia, jotka oli sen mukaan pantu toimeen ”ryövärien tavalla.” Kontrasti on selkeä verrattuna Uuteen Suomettareen ja Päivälehteen, joissa oli sensuurin vuoksi vain ilmoituksia ”ulkomaille matkustamisesta.”

Vapaita Lehtisiä kritisoi venäläishallinnon lisäksi valtakunnan koko yksinvaltaista järjestelmää. Tämänkaltaista avointa vihamielisyyttä ei näy kahdessa muussa käsitellyssä lehdessä, vaikka ne kyllä tuovatkin selkeästi esiin negatiivisen suhtautumisensa Venäjän lehdistöön, jotka olivat esimerkiksi ”Suomisyöjiä.” Etenkin Uudessa Suomettaressa korostuu kuitenkin ennen kaikkea uskollisuus Venäjää kohtaan ja halu päästä takaisin ”vanhoihin aikoihin”, jolloin Suomea oli kohdeltu hyvin ja maan autonomiaa oli kunnioitettu. Päivälehdessäkin Venäjä-kuva säilyy suhteellisen myönteisenä - esimerkiksi eräässä kirjoituksessaan lehti vakuutti, ettei Suomessa ole mitään puolueita tai johtajia, jotka harrastaisivat venäläisvastaista kiihotusta. Tämä ei toki tarkoita, että se olisi hyväksynyt venäläistämistoimet Suomea kohtaan.

Vuonna 1904 tapahtunut Bobrikovin murha oli ehdottomasti yksi tapahtumista, joka selkeimmin näytti lehtien väliset erot. Vanhasuomalaisen Uusi Suometar tuomitsee murhan ja kutsuu sitä inhottavaksi ja törkeäksi rikokseksi, jota ei voisi mikään muuksi muuttaa. Päivälehti julkaisi lehdelle tyypillisen vertauskuvallisen tekstin, jossa selvästi kuitenkin viitattiin murhaan positiivisesti – sen myötä oli valo viimein voittamassa pimeyden, ainakin toistaiseksi. Vapaita Lehtisiä taas saattoi maanlaisena lehtenä julkaista tekstin, jossa suoraan ylistettiin ja kiitettiin vihatun Bobrikovin murhannutta Schaumania.

Kaiken kaikkiaan lehdistä pystyy siis melko hyvin näkemään linjaerot, jotka suomalaisessa yhteiskunnassa tuolloin oli. Olisi mielenkiintoista saada jatkotutkimusta myös toisen sortokauden ajan lehdistöstä ja niiden Venäjä-kuvasta. Vaikka sortokausia on tutkittu jo huomattavasti, en ainakaan itse ole löytänyt tällaista tutkimusta.

Lähdeluettelo

Alkuperäisaineisto

Helsingin Sanomat, 1905.

Päivälehti, 1899–1904.

Uusi Suometar, 1899–1905.

Vapaita Lehtisiä, 1901–1905.

Vapaita Sanoja, 1900–1901.

Tutkimuskirjallisuus

Alasuutari, Pertti. *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino, 2011.

Engman, Max. *Kielikysymys – Suomenruotsalaisuuden synty 1812–1922*. Suomeksi kääntänyt

Kari Koski. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2018.

Engman, Max. *Pitkät jäähyväiset – Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*.

Helsinki: WSOY, 2009.

Harle, Vilho. *Hyvä, paha, ystävä, vihollinen*. Toinen, uudistettu laitos. Helsinki: Rosebud

Books, 2023.

Hänninen, Reetta. *Kansanvalistusta ja karamellipapereita – Suomalaisten passiivinen vastarinta kenraalikuvernöörin kanslian erikoisjaoston raporteissa 1900–1902*.

Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2013.

Hänninen, Reetta. *Kapinaa ja kiusantekoa – Venäjän sortokoneiston vastustus Suomessa*.

Helsinki: Otava, 2023.

Jussila, Osmo, Seppo Hentilä ja Jukka Nevakivi. *Suomen poliittinen historia 1809–1999*. 3., uudistettu painos. Helsinki: WSOY, 2000.

Juva, W. Einar. ”Laiton asevelvollisuuslaki, kutsuntalakko ja virkamiesten erottamiset”.

Venäläinen sortokausi Suomessa, toim. Päiviö Tommila. Helsinki: WSOY, 1960, 63–74.

Kalleinen, Kristiina. ”Byrokratian pyhä yhteys – Suomen ylin virkamiehistö ja Venäjä 1809–98”. *Venäjän kahdet kasvot – Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*, toim. Timo Vihavainen. Helsinki: Edita, 2004, 33–52.

Kalleinen, Kristiina. ”Isänmaallisuuden, kielen ja kansallisuuden merkitys 1800-luvun alkupuolen suomalaiselle virkaylimystölle”. *Ennen ja nyt*, 2/2002.

Isänmaallisuuden, kielen ja kansallisuuden merkitys 1800-luvun alkupuolen suomalaiselle virkaylimystölle | Ennen ja nyt: Historian tietosanomat

- Klinge, Matti. *Keisarin Suomi*. Espoo: Schildts, 1997.
- Lauerma, Matti. ”Aktivismi”. *Venäläinen sortokausi Suomessa*, toim. Päiviö Tommila. Helsinki: WSOY, 1960, 137–154.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko. ”Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905”. *Suomen lehdistön historia I - Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*, toim. Päiviö Tommila. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 1988, 421–615.
- Maijala, Minna. *Kultakauden maanalainen vastarinta: sortokauden taisto isänmaan ja sananvapauden puolesta*. Helsinki: Otava, 2017.
- Nygård, Toivo. ”Uhattu autonomia”. *Suomen historian pikkujättiläinen*, toim. Seppo Zetterberg. Helsinki: WSOY, 2003, 537–552.
- Nygård, Toivo. ”Uhkan väliaikainen väistyminen”. *Suomen historian pikkujättiläinen*, toim. Seppo Zetterberg. Helsinki: WSOY, 2003, 553–565.
- Paasivirta, Juhani. *Suomi ja Eurooppa – Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit 1808–1914*. Helsinki: Kirjayhtymä, 1978.
- Polvinen, Tuomo. *Valtakunta ja rajamaa – N.I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904*. Toinen painos. Helsinki: WSOY, 1985.
- Seppälä, Päivi. ”Mitä, kuinka ja miksi: selittäminen historian tutkimuksessa”. *Syistä selityksiin - Kausaalisuus ja selittäminen yhteiskuntatieteissä*, toim. Tuukka Kaidesoja, Tomi Kankainen, Petri Ylikoski. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 2018, 199–233. [Mitä, kuinka ja miksi: selittäminen historian tutkimuksessa - Helsingin yliopisto](#)
- Tommila, Päiviö. *Suuri adressi*. Helsinki: WSOY, 1999.
- Tuominen, Uuno. ”Helmikuun manifesti ja yritykset sen kumoamiseksi tai saattamiseksi sopusointuun Suomen lakien kanssa”. *Venäläinen sortokausi Suomessa*, toim. Päiviö Tommila. Helsinki: WSOY, 1960, 51–62.
- Vesikansa, Jyrki. *Sinivalkoiseen Suomeen – Uuden Suomen ja sen edeltäjien historia I 1847–1939*. Helsinki: Otava, 1997.
- Vihavainen, Timo. ”Helmikuun manifestista Vapaussotaan – sortoa, vastarintaa ja yhteisymmärrystä”. *Venäjän kahdet kasvot – Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*, toim. Timo Vihavainen. Helsinki: Edita, 2004, 173–186.

Verkkolähteet

”Kutsuntaluettelot”. Arkistojen portti -sivusto. <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineistoppaat/kutsuntaluettelot>

“Palvelus armeijassa”. Arkistojen portti -sivusto. <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineistoppaat/palvelus-armeijassa>

Svinhufvud - Suomen itsenäisyyden tekijät ja vaiheet -sivusto. [1910 – Svinhufvud](#).